ŠIAURĖS ATĖNAI

2013 m. sausio 25 d. Nr. 4 (1118) ISSN 1392-7760 Kaina 1,90 Lt

Žmogus Dievo sukurtas būti savo darbų meistru — p. 2

Romualdas Ozolas apie Sąjūdį, revoliucijas ir „kitos kalbos“ galimybę — p. 3

Interviu su „Streiko“ režisieriumi Romu Zabarausku — p. 5

Trečioji bytnikų poezijos publikacija — p. 6–7

Vieta po saule

VAIVA GRAINYTĖ

Ten, kur buvo lapės ola, dabar stovi cepelininė.

Į N. kurortą vykdavome kas vasarą, su visa šeima: aš, mano žmona ir dvi dukros. Moterys yra saulės mėgėjos (arba tokios tampa, t. y. priverstinai įgyja šį pomėgį per motinos liniją – taip teigiu turėdamas omeny savo žmoną, kuri kiekvieną giedresnės dienos rytą dar nepabudusias dukras tempdavo į pajūrį arba į kopas ir, susodinusi mergaites tiesiai po spinduliais, darydavo, kaip ji tvirtino, mūsų vaikams gera, o dabar jau suaugusios mano dukros – jų seniai nemačiau – savo vaikams, sako, visada stengiasi užtikrinti kuo saulėtesnę vietą), aš toks nesu, todėl pusdienį praleisdavome atskirai.

Taigi, buvo gražus rytas, mano šeima išskubėjo į kopas, o aš, išgėręs kavos, rąžydamasis išbėgau savo pamėgtu miško keliuku. Mano supratimu, bėgioti – sveika.

Atsidūręs kryžkelėje, ties dvikamiene pušimi, kažkodėl pasukau į kairę, nors paprastai bėgu tiesiai, pagrindiniu keliu. Samanos ir spygliai, pušys ir geniai: rytinis miškas kvepėjo, po tankmę strikinėjo saulės zuikučiai (įtariu, kad būta ir ne saulės, tik jie į mano regos lauką nepakliuvo) – tie patys, kurie kitoje kurorto vietoje gražino mano žmoną ir dukreles. Stabtelti privertė keistas garsas. Kažkas lyg pratisai cypė, lyg lojo. Kiek tolėliau nuo tako stūksojo mano ūgio kauburys – kalnu nepavadinsi, piliakalniu irgi. Prie smėlėtos kalvos užvertusi galvą, savo smailą snukį nustačiusi į dangų – staugimo poza – kiaukė lapė. Atrodė didingai, lyg būtų išplėšta iš kokio nors herbo. Tik garsas, kurį skleidė žvėris, neigė iškilmingumo įspūdį. Lapės riksmas skambėjo apgailėtinai, sakytum, juokingai, tačiau juokas neėmė. Sustabarėjęs stebėjausi šiuo neįtikėtinu vaizdu. Žvėris, matyt, užuodęs žmogų, nutilo, pakarpė ausimis ir atsuko savo veidą į mane. Tamsiose laukinėse akyse virpėjo ašaros.

Nesuprantu, kas man tą akimirką nutiko – kaip apsėstas puoliau prie lapės, norėdamas ją apkabinti, o gal paguosti, tačiau rudoji staigiai nėrė į savo olą.

Grįžęs namo stengiausi elgtis įprastai: ėjome su šeima pietauti, važinėjomės dviračiais, maudėmės, rinkome kriaukleles, skaitėme savo atostogų žurnalus – aš apie keliones, žmona apie sveikatą, jauninamąsias procedūras ir verslą, o dukros buvo įkritusios į savo „Sujunk taškus“ ir „Nuspalvink mane“ leidinius. Apsimesti, kad nieko neįvyko, sekėsi sunkiai. Raidės liejosi, visa, ką skaičiau, atrodė nesuprantama ir beprasmiška. Tris kartus apsiliejau arbata ir sultimis, vengiau žmonos žvilgsnio, nesinorėjo kalbėtis. Moteris pastebėjo mano sutrikimą, tačiau daug dėmesio į mano virpančias, puodelio nenulaikančias rankas nekreipė, nesureikšmino mano nerangumo ir akivaizdaus paklaikimo. „Daugiau būk saulėje, visas amžinai perbalęs“, – tepasakė.

Vakare, sėdint populiariausioje N. kavinėje ir nuobodžiai laukiant, kol tarp klientų lakstanti padavėja prieis prie mūsų, pirmą kartą atkreipiau dėmesį į poilsiautojų veidus. Negaliu sakyti, kad jie buvo negražūs – tiesiog jie nesiskyrė vienas nuo kito: balkšvos, sustingusios akys, sveikai atrodanti, saulės ir vėjo nugairinta oda, pastelinių spalvų megztukai, nupurkšti švelniu, vasarai ir pramogoms tinkančiu tualetiniu vandeniu, antibakterinių pipirmėčių ir mėtų įkaitai – balti balti dantys, tris kartus per dieną uoliai praskalaujami higieniniu skysčiu. Kvepianti, išsipraususi, sterili mumijų armija kramtė, rijo, traukė iš savo piniginių banknotus ir slinko į savo poilsio kambarius ar apartamentus, kur skalavo savo baltus dantis, melsvus megztukus persivilkdavo į pilkšvus ir, pasipurškę tuo pačiu lengvu tualetiniu vandeniu, žygiavo promenada palei marias, o paskui vėl skalavo burnas, prausėsi ir ėjo miegoti. Ant stalo pasirodžiusi blynų su mėsa porcija nutraukė mano mintis. Nesijaučiau alkanas, kąsnis strigo, tačiau bandydamas toliau nevykusiai apsimetinėti, kad nieko neįvykę, kad viskas yra savo vietose, o aš toks pat kaip buvęs, šakute įnirtingai maigiau patiekalą ir sumaitotus jo gabalus grūdausi į burną.

Maxo Ernsto grafikos darbas

„Ar gali lapės verkti?“, „lapės ašaros“, „verkianti lapė“ – mūsų su žmona lova plati, todėl pasislinkęs toliau nuo jos kūno, užsidengęs galvą apklotu, maigydamas savo išmanųjį telefoną, atsakymų ieškojau internete. Šviečiantis ekranas kaip užsispyręs kartojo „Nerasta“ arba „Įvesti frazę iš naujo“. Dukros, miegančios savo pristatomoje lovelėje, kažką murmėjo per miegus. Pašviečiau į jas telefonu: miegojo viena kitą apsikabinusios, keistai susirangiusios, lyg būtų ne mergaitės, o medžio šakos. Man jų pasidarė labai gaila (dabar, praėjus nemažai laiko, kai viską galiu vertinti per atstumą, galiu pasakyti, kad tąnakt gaila pasidarė savęs, o ne jų: bijojau sau pripažinti, kad jaučiuosi nelaimingas turėdamas tuos vaikus, būdamas su jais susijęs – nelyginant prie kojos kas būtų pririšęs akmenį). Stengiausi, kad žmonos nekliudytų iš telefono sklindanti šviesa – bijojau ją pažadinti, nors per vienuolika bendrų santuokos metų žinojau, kad gali tūba prie šios moters ausies groti – vis vien jos neišbudintum. Užmigau genamas nekantrumo: greičiau greičiau rytojaus rytas, kad galėčiau nueiti prie lapės olos. Atrodė, kad ten yra vienintelė tikra vieta, kad visą gyvenimą mane draskantis keistas ir žiaurus žvėris – ilgesys, kuriam gerai apkarpiau nagus žmona ir užkimšau burną dukromis, ištrūko iš kalėjimo ir vėl garsiai rėkia, purto mane, ramybės neduoda.

Pabudau. Kambarys skendėjo tamsoje, nors laikrodis rodė ryto valandas, palengva artėjančias prie vidurdienio. Santuokinėje lovoje gulėjau tik aš. Mergaičių guolis buvo paklotas, tuščias ir šaltas. Ant grindų radau tik savo šlepetes. Persmelktas blogos nuojautos, šokau prie spintos. Iš lentynų daiktai buvo kruopščiai išrinkti, kabojo tik mano rūbai. Išbėgau į kiemą. Iš jo gerai matėsi centrinė kurorto aikštė. Šįkart ji buvo pilna žmonių, rankose laikančių žvakes ir prožektorius. Per garsiakalbį aidintis kurorto mero balsas ragino nepulti į paniką: „Saulė tuoj atsiras, mes surasime vagį.“ Vagį? Vienais apatiniais puoliau brautis per žmones, rėkdamas, kad tas pats vagis nugvelbė ir saulę, ir mano šeimą, kad, norint pavogti mano žmoną ir dukras, privalu vogti ir saulę – tai nelyginant vienas komplektas. Rėkiau vedamas reflekso, būtinybės kovoti už savo šeimą, nors širdies gilumoje jaučiau palengvėjimą: pagaliau aš laisvas, jų nebėra, ačiū tau, vagie, ačiū. Lūpos, sujungtos su slapčiausiais širdies užkaboriais, buvo begarsės – jos tik žiopčiojo, t. y. formaliai atliko pareigą, kad niekas negalėtų manęs apkaltinti nejautrumu. Atrėkęs savo begarsį monologą, mėginau irtis atgal per minią, nors ir vienmarškinis, skubėjau prie lapės olos. Staiga kažkas mane ėmė purtyti, lyg būčiau slyva, kriaušė arba stabo ištiktas ligonis.

– Kelkis, po velnių, kelkis! – Atsimerkiau. Mane purtė sena susiraukšlėjusi moteris. Ilgi žili plaukai, palyginti su ruda veido oda, atrodė kone fosforiniai. – Kaip man atsibodo metai iš metų tave žadinti. Pagaliau pabudai.

Apsidairiau: tas pats kambarys, kuriame vasarai apsistodavome su šeima. Viskas tas pats, tik sienos aptrupėjusios, išblukusi patalynės spalva. Tuščias tualetinio vandens, kuriuo purkšdavomės, flakonas ir nematytas antibakterinio skysčio buteliukas. Nespėjus senės paklausti, kas ji, moteris prieš mane pastatė veidrodį. Į mane žvelgė išbalęs, nuo nukaršimo net pamėlęs vyras ilgais žilais plaukais. Jo bruožus buvo sunku įžiūrėti per barzdos krūmą, išvešėjusį per pusę veido. Tai buvau aš.

– Kelkis, seni. Na ir datą savo prisikėlimui pasirinkai. Šiandien mūsų auksinės vestuvės – tfu, niekada tavęs nemylėjau, gyvenau dėl vaikų, viską jiems paaukojau. O tu? Tu miegodamas prasapaliojai beveik visą gyvenimą. Eime, supažindinsiu su anūkais, jeigu tau, žinoma, įdomu. Einam į „Lapės olą“, ten jau mūsų laukia.

– Lapės olą? – Negalėjau patikėti savo ausimis, kurios, pažeistos ilgų metų, buvo apykurtės – viską girdėjau tik todėl, kad senė, mano žmona, irgi buvo nukaršusi ir kurčia, t. y. garsiai rėkė.

– Tai garsiausias mūsų mergaičių įkurtas miestelio restoranas – cepelininė, kurioje niekada netrūksta klientų. Aš viską dėl jų paaukojau, mokiau nuo mažens, kad reikia turėti savo vietą po saule, kovoti. Iš pat pradžių jaučiau, kad tu pusiau miręs, o kai užmigai, vaikus auginome drauge su saule, kuri joms buvo tikras tėvas. Ji, mano paprašyta, išdegino visą mišką, kad mergaitės gautų kuo daugiau šviesos ir nejaustų tėvo trūkumo.

– Bet kodėl tu sakai „Lapės ola“?

– Ten, kur stovi mergaičių pramogų ir maisto centras, kažkada buvo lapės ola. Einam, seni, greičiau iš lovos ropškis.

Kol ji šukavosi plaukus, spėjau užrašyti savo istoriją.

Aš esu, kurs esu

Už lango nuo pat ankstyvo ryto vyksta kolibrių, vietinių dar vadinamų *hummingbirds*, muštynės. Ir kas galėtų pagalvot, kad tokie maži ir nekaltai atrodantys Dievo sutvėrimai, tik prašvitus, griebtųsi prievartos konfliktams išspręsti. Atrodo, per dienas siurbčiodamas nektarą turėtum būt maloniai apspangęs ir numot ranka (sparnu) į gyvenimo nesklandumus. Ypač sekmadienio rytą. Gal čia taip jiems dėl keleto vardų, identiteto krizė? Mūšis vyksta kaimyno Petro (vardas išverstas) medy, kurio pavadinimo nieks nežino. Negana to, kad nesileidžia identifikuojamas, medis dar ir žydi aštriai raudonais plaušais, traukte traukdamas tuos mažus paukščius nepaukščius ir keldamas tarp jų nesantaiką, mojuodamas raudona spalva prieš jų snapus, žadina kraujo troškulį ir koridą. Taigi sekmadienio rytas lauke pilnas nesusipratimų ir netikrumo. Nieko kito ir nelaukiau. Visa laimė, kambario vidų jis pasiekia jau praradęs pusę energijos: keltis ar dar pagulėt, nėra toks jau sunkus klausimas laisvą valią turinčiam. Dienotvarkė viduj išskydus, rėmo nelikę. Aš ne kolibris, pasidžiaugiu. Ranka paliečiu nešiojamąjį kompiuterį. Tas šiltas kaip koks katinas. Girdis, kaip tyliai stumdo šilumą jo ventiliatorius. Rodos, tuoj pradės murkt. Kompiuterio viduj karai, pornografija ir feisbukas. Jei atsiverstum, kaipmat pasijustum kaltas. Dėl karų irgi. Imu džiaugtis nesąmoningom akimirkom... per vėlu. Sekmadienio klastą supratau jau seniai: ilsėkis, žinoma, jei manai turįs pakankamai tam laiko. Neria kilpą ant kaklo ir klausia, ar neveržia. Nuodai pradeda veikt: galėčiau tapti kažkuo, o vietoj To... To nežinot gali tik kolibriai. Sekmadienis nuodingesnis už medį be pavadinimo. Klastingas iki paskutinio lašo. Bet aš galiu pasirinkt. Palieku vieną ranką ant užversto kompiuterio ir vėl užsimerkiu. Pažiūrėjus pro langą atrodys, kad esu vienas iš tų tvirtų žmonių, ramiai galinčių gulėt lovoj ir nesirūpint. Gulėt ir tiek. Aš stiprus, kartoju sau. Ir ramus. Darysiu, ką norėsiu... stop, laiku pajuntu apgaulę. Pagrūmoju pirštu nematomoms jėgoms. Aš stiprus, pradedu iš naujo. Ir ramus. Nieko nedarysiu ir nesijausiu kaltas. Va dabar teisingai. Trys neiginiai šalia viens kito gali ramiai sugyvent, gal ir aš kaip nors... Vrrrum, pro šalį už lango pralekia apgautas Dievo sutvėrimas. Iš kur jam žinot, kas čia daros. Į kokią beviltišką padėtį esam padėti / numesti... nematomų jėgų, gal net paties Dievo. Užsimerkiu. Gal taip Būsiu mažiau matomas ir nekris į akis dvasinė ubagystė. Bet sekmadienio keliama graužatis dėl netapimo atranda kelią per tamsą ir nusijuokia man tiesiai į akis. Sulaikau kvėpavimą. Nes kaltės jausmas, matyt, pakliūva vidun ir per orą. Paskui kraujas išnešioja jį po visą organizmą. Nėr kito paaiškinimo. Iš kur tada jis atsiranda? Giliai giliai, kiekvienoj ląstelėj, sąmonėj ir kvėpavimo organuos?

– Aš esu, kurs esu, – deguonies trūkumas verčia greit padaryt išvadas. Be to, pats sau esu tai kartojęs daugelį kartų. Pats sau tinginys ir darbštuolis vienoj vietoj, viešai deklaruoju. Nestatau namų ir nevedu tautos. Ko jūs iš manęs norit? Klausimas sekmadieniui ir jį pasiuntusiems. Atsakymo kaip visad – jokio. Tik girdis neidentifikuotų jėgų prisukti ir paleisti kolibriai.

– Aš galiu ir nusišnypšt, ką darysit nebetekę terpės tarpt, – iš paskutiniųjų bandau išlaikyt orumą.

Vis labiau trūksta oro. Kraujas lekia per organizmą tik šiaip sau, iš įpratimo, be nuodų.

Nepriklausomybė beveik ranka pasiekiama.

– Labai gražu, – ironizuoju. – Mušimai tęsis, kol sutvirtės moralė? Neturit geresnių būdų žmogui parklupdyt?..

– Kas nustatė, kad pasivartymas lovoj yra nusikaltimas? – viską supaprastinęs, jeigu kartais turėčiau reikalą su mažiau išsivysčiusio intelekto būtybėm, klausiu prieš įkvėpdamas, nes įkvėpęs objektyviai mąstyt nebegalėsiu. Aplink tylu, kaip sekmadienio rytą. Pasiduodu ir priverstinai įkvepiu nuodų. Bet tegu nesijaučia parodę mano vietą. Ateis pirmadienis ir užkrioks žadintuvas. Tada šoksiu į kelnes be jokių identiteto ir pašaukimo krizių. Įsiliesiu į mašinų srautą, giliai įkvėpsiu išmetamųjų dujų ir parodysiu pirštą (*flip the bird*, atsiprašau kolibrių, nieko čia asmeniško) be eilės į greitkelį bandančiam prasmukt piliečiui:

– *Fuck you*, čia tau ne korida.

Ir atsargiai, mintyse, išmetamosioms dujoms sklindant po organizmą, tą patį parodysiu sekmadienį užsiundžiusioms ir bicepsus mano ląstelėse bedemonstruojančioms neįvardintoms kosminėms jėgoms: aš esu, kurs esu...

ROLANDAS KAUŠAS

LIŪNĖ SUTEMA
(1927.VII.5–2013.I.17)

Miriam

Dyla nebeišsaugomai
nuo kiekvienos pilnaties
atsineštiniai sapnai –
jų buvo per daug, greitam ir giedram
pabudimui,
ir per mažai, kad mus išlaikytų kartu.
Naktys auga ir plečiasi –
atsineštiniai sapnai

dar žėri jose, lyg sauja
baltų akmenėlių,
prie pirmosios upės rinktų.
Dyla nebeišsaugomai
nuo kiekvienos pilnaties
atsineštiniai bendri sapnai –

Laikas skirtis. Dabar, ir taip,
kaip skiriasi trupėdama
atlauža nuo uolos,
ilgėdamosi būti uola,
kitur ir kita,
ir auginti kitaip kvepiančias samanas
ir krūmokšnius kitus –

skaudžiai skyla trupėdama
atlauža nuo uolos.

Matuoju topolių šešėliais
pavakary
visus išskalautus daiktus,
išnešiotus savy –
matuoju topolių šešėliais
pavakary,
kad jie atrodytų man vienkartiniai dideli,
kad nebūčiau tokia skurdi –

Laiku ir nelaiku

„Tremties tauta“ ir Meistro garbė

Tad septintojo mėnesio pirmąją dieną kunigas Ezra pateikė Mokymą sueigai – ir vyrams, ir moterims, ir visiems, kurie galėjo klausytis ir suprasti. Tai įvyko septintojo mėnesio pirmąją dieną. Jis skaitė iš jos atsigręžęs į aikštę prie Vandens vartų nuo aušros iki vidudienio ir vyrams, ir moterims, ir galėjusiems suprasti. Žmonės ausis ištempę klausėsi Mokymo knygos. Rašto žinovas Ezra stovėjo ant medinės pakylos, kuri buvo tam tikslui pastatyta. Šalia jo dešinėje stovėjo Matitijas, Šema, Anajas, Urijas, Hilkijas ir Maasėjas, o jo kairėje Pedajas, Mišaelis, Malchijas, Hašumas, Hašbadana, Zecharijas ir Mešulamas. Ezra atskleidė knygą visų žmonių akyse, nes jis stovėjo aukščiau už visus žmones. Jam atvėrus knygą, visi žmonės atsistojo. Ezrai pašlovinus VIEŠPATĮ, didingąjį Dievą, žmonės atsakė: „Amen! Amen!“ – iškeldami rankas. Tada jie nusilenkė ir pagarbino VIEŠPATĮ, kniūbsčia parpuldami ant žemės. Jie skaitė iš knygos – iš Dievo Mokymo, išversdami jį ir paaiškindami jo prasmę. Taip jie galėjo suprasti, kas buvo skaitoma.

Valdytojas Nehemijas, kunigas ir Rašto žinovas Ezra ir levitai, aiškindami žmonėms, visiems jiems sakė: „Ši diena yra šventa VIEŠPAČIUI, jūsų Dievui. Neliūdėkite ir neverkite.“ Mat, girdėdami Mokymo žodžius, žmonės verkė. Be to, jis tarė jiems: „Eikite, valgykite rinktinių valgių ir gerkite saldžių gėrimų, skirdami jų dalį tiems, kurie nieko neturi sau pasiruošę, nes ši diena yra šventa mūsų VIEŠPAČIUI. Nebūkite liūdni, nes džiugesys VIEŠPATYJE yra jūsų stiprybė.“

Neh 8, 2–6. 8–10

Pagal judėjišką kalendorių tai buvo Naujųjų metų, *Roš haŠana*, diena. Ji švenčiama kaip dieviško Kūrimo pradžios ir pabaigos diena. Pabaigos todėl, kad tą dieną prisimenama ir tai, kad galiausiai teks atsistoti Dievo akivaizdoje ir prisiimti atsakomybę už savo nugyventą gyvenimą. Galbūt tai reiškia žmogaus, kaip dalyvaujančio dieviškame kūrimo darbe, atsakomybę. Galbūt tuo pasireiškia 8 psalmėje išgiedota žmogiškoji didybė: „Tu padarei jį tik truputį žemesnį už Dievą ir apvainikavai jį garbe ir didybe. Tu padarei jį savo rankų darbų šeimininku, padėjai visa prie jo kojų.“ (Be reikalo įvairių kalbų vertėjai išsigando žodžio *Dievas* (ar *dievai*) ir pakeitė jį *angelais*. Toks pakeitimas išleidžia iš akių esminį dalyką, kuris žmogaus didingumą paaiškina ir padaro jį reikšmingesnį už angelo: „Tu padarei jį savo rankų darbų šeimininku“, t. y. vieninteliu kūrinijoje, kuris turi laisvę kurti ir laisvę griauti. Angelai, priminsiu, Biblijoje yra tik pasiuntiniai, arba Dievo reprezentacijos, be jokios saviveiklos galimybių atliekantys tik jiems pavestą užduotį.)

Štai tą dieną, kai jau lyg ir būtų laikas imti permąstyti savo nuveiktus darbus ir imti atgailauti, raštininkas ir kunigas Ezra su padėjėjais levitais ir valdytoju Nehemija skaito žmonėms (pabrėžtinai visiems – ir vyrams, ir moterims, ir tiems, kurie jau pajėgūs suprasti) Jeruzalėje Torą ir ragina džiaugtis, o ne raudoti. Akivaizdu, kad šie žmonės Toros žodžius girdi pirmą kartą. Galbūt todėl jie taip susijaudinę. Ir dabar jau galime prisiminti, kad pagal Šventojo Rašto kontekstą šie žmonės – tai *Gola* bendruomenė, t. y. „Tremties tauta“. Pranašų knygose ji vadinama „Izraelio likučiu“. Jam, perėjusiam tremties kančias, Tora (Dieviškasis Mokymas) atskleidžia savo slėpinius ir prasmes kitaip, nei galėjo atskleisti kadaise kam nors, pavadintam Izraelio vardu, kas neseniai buvo vergu, bet dar nepatyrė savo laisvės. Juk ištrūkimas iš vergovės dar nėra laisvė. Laisvė yra tada, kai tampi savo rankų darbų šeimininku. Kai kažką veiki ir prisiimi atsakomybę. Kad ir kokia karti ji būtų. „Tremties tauta“ jau nebėra tas pats pirmykštis Izraelis, kuris yra vedamas iš vergovės, kuris yra gelbėjamas, bet kuriam žodis *laisvė* yra tuščias garsas, jei nėra puodų mėsos ir vyno ir gresia mirtis. Kuris negali ir nenori prisiimti laisvės ir tapti atsakingas už savo darbus. Visai kaip posovietinėje Tado Blindos transformacijoje (iš Mozės kalibro asmenybės į vergiškai beveidį ir betikslį individą, besirūpinantį tik savo meilėmis).

„Tremties tauta“ jau nebėra avių banda, ganoma gerų ar blogų ganytojų ir kenčianti dėl jų nusižengimų. Tai vyrai, moterys ir visi, kurie gali suprasti (t. y. pakankamai suaugę, kad galėtų prisiimti atsakomybę), kurie kiekvienas asmeniškai atsistoja Dievo akivaizdoje klausyti jo Toros žodžių ir šį kartą kitaip nei prie Sinajaus kalno, kur minia ją priėmė dar nesupratusi, kas tai yra (kaip ir Lietuvos piliečiai Europos Sąjungos Konstituciją): „Tada, paėmęs sandoros knygą, Mozė ją garsiai perskaitė žmonėms. O žmonės sakė: „Visa, ką VIEŠPATS pasakė, vykdysime ir klausysime“ (Iš 24, 7). Kad nesuprato, pastebi rabiniški komentatoriai, atkreipę dėmesį į tai, kad žmonės atsakydami pirmiausia pasakė „vykdysime“, o tik paskui „klausysime“, t. y. „suprasime“. O „Tremties tautai“, „Izraelio likučiui“ viskas yra aiškinama, nusakant aiškinamąjį darbą keliais žodžiais: „išversdami jį ir paaiškindami jo prasmę. Taip jie galėjo suprasti, kas buvo skaitoma.“ Hebrajiškai pažodžiui: *meforaš ve-som sekhel u-yabinu bamikra* – „aiškindami ir įdėdami prasmę, ir jie suprato, kas parašyta“.

Ir tai visiškai nauja naujai sukurtos Izraelio tautos pradžia. Izraelio, kurio egzistavimo pagrindas – Tora ir jos aiškinimas. Aiškinimas, kad žmogus suprastų, o ne aklai vykdytų paklusdamas. Kai taptų suaugęs, atsakingas už savo darbus, o ne ieškotų, kam suversti atsakomybę, net jei tai būtų ir pats Dievo Sūnus. Nes tuo žmogus ir panašus į Dievą. Ne tarno ar vaiko paklusnumu, o laisve, kuri reiškia ir turėti garbę prisiimti atsakomybę. Ir ši laisvė yra Toros (Dieviškojo Mokymo) šerdis. Kaip pasakyta viename midraše – Tora buvo įrašyta ne akmenyje *(harūt)*, bet laisvėje *(heirūt)*, kuri reiškia ne savivalę, bet sugebėjimą suprasti ir veikti, tapti „savo rankų darbų šeimininku“. *Meistru*, kaip pasakytų filosofas Gintautas Mažeikis.

Taigi kad teksto pradžioje nurodytas įvykio laikas – *Roš haŠana*, nėra atsitiktinumas. Toros gavimo, priėmimo šventė švenčiama vasaros pradžioje, 50 dienų po Pesacho, t. y. po šventės, per kurią švenčiamas išlaisvinimas iš vergovės Egipte. Bet Nehemijo knygos autorius / redaktorius pasirenka ne tą dieną žmonėms paskelbti Torą, bet dieną, kai yra prisimenamas Meistrų Meistras, visa ko Kūrėjas ir kai žmogus gali prisiminti, kad ir jis sukurtas būti savo darbų meistru, o ne gyvenimo pastumdėliu.

-akp-

Apie sąvokų išgryninimą

Jeigu sutiksime, kad žodžiai netapatūs daiktams, o gyvenimas – teorijoms ir ideologijoms, tai, matyt, tragedija nelaikysime ir fakto, kad kiekvienos epochos žmonės savo gyvenimui apibūdinti susikuria savo žodyną – ir buities žodžius, ir aukštuosius dvasios sluoksnius reiškiančias sąvokas. Bėda būtų nebent nesugebėjimas įžvelgti, kad gyvenimo upė seniai pasuko nauja kryptim, o kilnūs akademikai, narsūs politikai ir juos mėgdžiojantys skaitmeniniai ir popieriniai raštininkai į viešąją erdvę leidžia tokius kalbų miltus, kad jie kaip migla ar dulkių gūsiai tik trukdo susiorientuoti situacijoje.

Apie kalbos mutantuose bandomą uždusinti tautos sąmonę straipsnyje „Aksominis“ genocidas, „aksominės“ revoliucijos ir „neskaidrūs“ rinkimai“ („Š. A.“, 2012.XI.30) prabilęs Andrius Martinkus vertas neabejotinos pagarbos už šiandieninės mūsų viešosios kalbėsenos hibridiškumo konstatavimą ir pagrindinių politinių jėgų hibridizuotos veiksenos apibūdinimą.

Ne dėl to, kad autoriui diskretiškai praeinant šonu esu paminėtas kaip naujų šią dieną užtamsinančių sąvokų kūrėjas, o todėl, kad iš tiesų esu gerokai paskrebenęs mūsų šiandieninį sąvokyną, nutariau pratęsti A. Martinkaus mintijimą, kartu paragindamas prisidėti visus, kam bent kiek rūpi proto išsaugojimas ir adekvati tautos orientacija dabartyje.

Daug kas dar prisimena 1988–1992 metais ir vėliau mūsų viešosiose kalbose siautėjusią *įvardijimo* maniją. Užuot paprastai pasakę „aš tai pavadinčiau“, sakėm „aš tai įvardyčiau“, vietoj „nežinau, kaip tai pavadinti“ – „nežinau, kaip tai įvardyti“, „tai reikia įvardyti“ ir pan. Dabar žodis „įvardyti“ viešąja erdve praskrieja kaip anų dienų atplaiša, kaip apgailėtinas anachronizmas. O tada jis buvo ne tik sąvoka, bet ir rimtų kalbos keitimo ir kitimo darbų apibūdinimas: iš tarybinio gyvenimo išeinanti tauta privalėjo išeiti ir iš tarybinės terminijos. Išsivadavimas leidosi ant mūsų kaip visiškai nauja laisvės tikrovė, ne vienu atveju bežodė, tad ir bežadė. O kalbėti reikėjo. Tai turėjo būti ne šiaip lingvistinės operacijos, o kartais sudėtingų ir skausmingų procesų įvardijimai, dažnai tik su juos išreiškiančiu pavadinimu įgyjantys kitimo pagreitį. Kad ir situacija su Sąjūdžio pavadinimu: taip, jis buvo sukurtas ant Tauro kalno būsimosios Iniciatyvinės grupės narių, paskui „tobulintas“ išmetant žodį *persitvarkymo*, o iš tiesų pažymint visai naują tikrovę, lingvistiškai žymėjusią nebe *judėjimo*, o *organizacijos* gimimą, realybės požiūriu – visuomenės skaldymosi ir skaldymo priemonę. Tačiau savo gimimo momentu pavadinimas *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis* (LPS), sutrumpintai – *Sąjūdis*, buvo absoliučiai tapatus tikrovei ir – be viso kito – autentiškas, nepanašus į *Estijos liaudies frontą, Latvijos tautos frontą* nei į jokį kitą pavadinimą ir juo žymimą pasaulio tikrovę.

Kas buvo ta ano meto tikrovė, klausia A. Martinkus ir, vertindamas klasikinio sąvokyno požiūriu, priskiria ne revoliucijų, o nacionalinių išsivaduojamųjų judėjimų kategorijai. Visiškai pritarčiau. Tik pridurčiau, kad galimybę pradėti revoliuciją turėjom tris kartus: pirmąsyk – jeigu Sąjūdis būtų buvęs įkurtas birželio 2 dieną Verkių rūmuose, antrąsyk – jeigu birželio 3 dieną Mokslų akademijos salėje valdžios paskirtam „susitikimo su visuomene“ prezidiumui blokuojant natūralią įvykių eigą būtume išėję į Kalnų parką ir ten įkūrę savaveiksmišką *prieš* valdžią nusiteikusių žmonių būrį, trečiąsyk – jeigu 1989 metais Nepriklausomybę būtume paskelbę Sąjūdžio Seimo deklaracija – tokios idėjos būta.

Tačiau visa tai priklauso jau „kas būtų, jeigu būtų“ kategorijai, o tai, kaip žinoma, istorijos palaukės. Nebuvo. Buvo kolaboravimo naujomis sąlygomis tąsa, kuri baigėsi valdžios perėmimu pagal okupacinės teisės nustatytą tvarką, griežtai paisant ir pasaulinių, ir „sąjunginių“, ir „respublikinių“ pervardijimą legalizuojančių procedūrų.

Ar į valdžią *kitus* atvedęs Sąjūdis šiandien skamba pakankamai, anot autoriaus, „išdidžiai, kilniai ir garbingai“? Iki valdžios Sąjūdis tikrai gali būti šitaip apibūdinamas. Nes iki valdžios paėmimo jis buvo ne tik ir ne tiek organizacijos vadovybė, kurioje būta ir slaptų, ir atvirų režimo bendradarbių, kiek valstybėn kylančios tautos iniciatyvų visuma, „Sąjūdžio eiliniai“ ir jiems pritariančioji aplinka. Tačiau valdžioje Sąjūdis nei išdidus, nei kilnus, nei garbingas. Tai ne tik dėl to, kad su valdžia atsirado galimybė vienam nepaisyti kitų, bet ir dėl to, kad radosi vis daugiau tokio *vieno* trokštančių. Todėl ne su revoliucijoje neišvengiamu „kitos pusės“ sunaikinimu, o su abiejų pusių konformizmu aš siečiau tą išsivadavimo specifiką, kuri būtent dėl konformizmo ir vadinama mutantišku vardu – „dainuojančia revoliucija“. Po tuo vardu įvykusių gyvenimo mutacijų dėka šiandien mes nebegalim išsiversti be žodžių mutantų, hibridų, skolinių, žargonizmų, nes tikrovės tikrasis vardas šiandien skambėtų kaip kvietimas revoliucijon, kuri neįvyko tada, tačiau kuri beldžiasi į duris šiandien.

Žmogaus paskirtis yra gyventi. Gyvenančiojo paskirtis yra gyventi teisingai. Nėra absoliučių tiesų, bet yra visuotinės tiesos, kurios konkrečiai skleidžiasi kaip religinės ir tautinės tiesos. Ir tai pasaulis dar pernelyg gražiai įvairus. Štai kodėl visada bus „pasaulio užkariautojų“, „gelbėtojų“ ir „pasaulio piliečių“, norinčių viską suvienmatinti. Jie neišvengiamai susiduria su religijų gobiamomis tautinių kultūrų bendruomenėmis, siekdami jas „patobulinti“ pagal savo supratimą ir valią. Būna, kad nepavyksta tam pasipriešinti. Kaip išsivaduoti iš jų primestų vienmačio gyvenimo įpročių, papročių, mąstymo, idealų? Tik įveikiant tai bendromis pastangomis. O jeigu daliai visuomenės tai nepriimtina?

Todėl revoliucijos yra neišvengiamos: visuomenė dalį savęs turi atskirti nuo teisingesnę išeitį savo visumai matančiųjų ir tą dalį vienu ar kitu būdu nušalinti. Kartais – ir liejant kraują. Bet kiek revoliucijų įvyko be kruvinų mūšių – ir technikos, ir mokslo, ir skaitmeninė, ir seksualinė! Kad ir perversmo keliu pasukęs, Sąjūdis turėjo galimybę savo kelią baigti revoliucingai, bet ne kruvinai – įvykdyti liustraciją. Nesgi būta ir pakankamai aiškaus kriterijaus: kolaborantas yra tas, kuris priklausė komunistų partijai ir dirbo okupacinės valdžios struktūrose. Tai nebuvo padaryta. Sakoma: liustracija buvo sužlugdyta. Sakau: ji paprasčiausiai sužlugo, nes ja nebuvo suinteresuoti ne tik valdžią praradusieji, bet ir valdžią perėmusieji – ir jų gretas pernelyg stipriai laikė priklausomybių praeičiai uodegos.

Ar galėjo įvykti revoliucija mutantų mąstyme ir žodyne? Bandyta, bet irgi žlugta: ir šiandien neaišku, kas yra Lietuvai 1940–1990 metai – okupacija ar kažkoks sovietmetis; nepaliauja ginčai, kas – nepriklausomybės kovų istorinis epizodas ar žydšaudystės uždangalas – yra 1941 metų birželio sukilimą organizavusi Lietuvos Laikinoji Vyriausybė; ir pan. Iš čia, iš neapsisprendimo principiniais klausimais, kaip traktuoti praeitį, kyla painiava ir kalboje, besireiškianti mutantinių žodžių ir sąvokų gamyba: *dainuojanti revoliucija*, *sovietmetis*, *žydšaudžiai*, *žemgrobiai*, *prichvatizacija* ir pan. Net parlamentas pervardytas du kartus – iš LTSR Aukščiausiosios Tarybos į LR Aukščiausiąją Tarybą, pagaliau dar ir į Atkuriamąjį Seimą. Europos Bendrijos virsmas Europos Sąjunga ir Lietuvos stojimas jon bei „integravimasis“ į ES jurisdikciją bei juridiką pagimdė naują žodžių mutantų ir implantų antplūdį, prasidėjusį mūsų teisės *harmonizavimu* su ES teise ir įsibėgėjusį su asmens kvietimu būti *europiečiu*. Tas sinkretizmų, tarpais ir paprasčiausių beprasmybių srautas ne tik nesenka – jis sraunėja.

Dabar, kai jau patys ES vadovai yra priversti pripažinti kurią Europos imperiją pradedant ES prezidento, užsienio reikalų ministro institucijų įkūrimu, bendros fiskalinės ir monetarinės drausmės nustatymu, migracijos skatinimu, baigiant Karolio Didžiojo ordino teikimu labiausiai Europai nusipelniusiesiems, visa tai tebevadinant *tautų Europos* kūrimu, kalbos uždumblinimas yra ne tik neišvengiamas, jis tiesiog būtinas. Būtinas ir tiems, kurie po kalbos puvėsiais nori ir toliau vykdyti tautų pavergimą imperijon, ir tiems, kurie nori į viešumą pralįsti pro liberalinės demokratijos cenzūrą ir apie tai, kas dedasi, prabilti tiesą bent jau primenančiais žodžiais, tokiais kaip *aksominė revoliucija, aksominis genocidas*, *neskaidrūs rinkimai* ar pan.

Tačiau ateina metas, kai netgi toks tikrovės įžodinimo būdas darosi nebepriimtinas. A. Martinkaus straipsnį suprantu kaip apsisprendimui akinantį kalbėjimą. Ir kuo aiškiau ir skaudžiau šis apsisprendimas nebetilps į „viešojo diskurso“ erdvę, tuo įsakmiau jis pareikalaus sukurti „kito diskurso“ erdvę, užimti ją, atkovoti sau kaip *kitos kalbos* galimybę, kaip *tikros* kalbos erdvę, kuri tolydžio prasiveria, dvelktelia tikrove, tačiau dar uoliau bandoma užkloti ėjimo naujojon imperijon triukšmo ir įniršio.

Mes stovim ties būtinybe išgryninti išsivadavimo virsmų pradžią ir šįkart apsivalymą atvesti iki galo. Nekartojant iš susitaikymo, prisitaikymo, iš susitaikėliškai aiškinamos vienybės kylančių klaidų. Tačiau nebūtinai puolant į kraują. Juk tam žmogui protas ir duotas. Bent jau ne visiems jis neduotas.

ROMUALDAS OZOLAS

Laiškas iš Indijos

Namastė*

Kylanti, lipanti perdžiūvusion pakrantėn vandenyno jūra, galingai alsuodama ir vėl atgaivindama atoslūgiu smėlin įsiraususius smulkius krabiukus ir kitokius gyvius. Nepažįstamoji sūrioji Arabijos jūra, potvyniais ir atoslūgiais žaidžianti lyg vaikas smėlėtame ir akmenuotame paplūdimyje. Nuslūgsta, atsitraukia, palikdama pačią smulkiausiąją gyvūniją skubiai kastis kuo giliau. Saulei padžiovinti, pakaitinti grublėtus krantų akmenis, atverti nustebusioms, prisimerkusioms akims išskalautas, metų metais akmenyse bangų bangelių išskaptuotas rieves, kanalėlius, duobutes. Bet neilgam – po dešimties dvylikos valandų atplaukia arabiškai persiškai indiška gelmių dievaitė ir vėl glosto kalėdiškai nusiteikusių keliautojų kojas, geisdama teškenasi. Namastė... ak tamsiaakės, juodaplaukės, rudaodės mumbajietės. Paslaptingai su sariais skrendat bangomis ir jūsų žvilgantys juodumu plaukai kasomis iki juosmens išplaukia su atoslūgiais, atmintin sugrįždami potvyniais, užliedami besigrožinčius žvilgsnius. Lendam po kokosinėm palmėm, nelengva vidužiemy galynėtis su indiška sauluže:

Manoris, Maharaštros valstija, Indija. Autoriaus nuotrauka

kūnai spirginasi, burnos džiovinasi, liežuvis vis patikrina slopstančių lūpų druskingumą. Nusitveriame veiklesnio tenisinio, kamuolinio ir badmintoninio poilsio. Rungiasi lietuvaičiai ir parsai**. Spalvingiausiais sariais apsitaisiusios, klostėm lyg smilkalai plevenančiom, raibinančiom lietuviškas pajautas, parsės taikliai smūgiuoja badmintono skraiduką. Indiško pusiaujo žiema – troškinanti. Miklūs pirštai nusmailina įgudusiu judesiu kokoso vaisių, nurėžia viršų, įkiša į sultis šiaudelį, vaišina – gaivinkitės.

Temsta, pastebimai sutemsta, jūroj prieš nuskęsdamas ilgesingai pasisupa saulės diskas, nejučiom išsikeroja, apgaubia tamsybių paslaptingi šešėliai, atmerkdami žvaigždžių akis, virš palmių rūpestingos rankos pakabina jaukųjį mėnulio pilnaties žibintą. Palmėse suklykia, sučirškia nežinomi paukščiai.

VALDAS PATUMSIS

* Hindi kalba: pasisveikinimas, atsisveikinimas.
** Indijoje gyvenantys persai.

Apie krikščioniška „Katedrą“ ir pagoniška demokratiją

Kai atgal pažiūriu, tai ir nedidelis džiaugsmas atrodo tartum stebuklas, kuriuo tikėti imu. Gal ir visas gyvenimas – vienintelis, vienas didžiausias mano stebuklas, nepaprastas paprastumu.

Justinas Marcinkevičius

Apie Justino Marcinkevičiaus „Katedrą“ Lietuvos nacionaliniame dramos teatre neplanavau nei kalbėti, nei rašyti. Negalėčiau pasakyti, kad naujausio Oskaro Koršunovo spektaklio nelaukiau – juk smalsu. Gal slapčia iš jo tikėjausi kažko kaip 1973-iųjų filmas „Jėzus Kristus – superžvaigždė“ – odės vertybėms (ne dogmoms), kurios perteikia visą kūrėjų komandos filosofiją. Senoji filosofija, kalbanti šiuolaikiniam žmogui – naujai ir aiškiai. Vis dėlto atrodė, kad „Katedroje“ nieko naujo. Nieko aiškaus. Ir jokios filosofijos – vien nevaldomos emocijos. Todėl į visus, kurie ją žiūri ir verkia, žvelgiau iš aukšto proto bokšto, bet kartu labai norėjau suprasti – taigi ko? Kadangi apie „Katedrą“ žmonės šneka noriai, beliko tik išklausyti, apsvarstyti, atmesti, pridėti, pakreipti, patiesinti, pagalvoti ir pergalvoti, o galiausiai sudėlioti visumą. Žinoma, ta visuma – subjektyvi, bet aš ir nepretenduoju į objektyvumą.

Man patinka galvoti apie „Katedrą“, gretinant su hipių „Jėzumi Kristumi – superžvaigžde“. Marcinkevičiaus kūrinys parašytas 1970 metais, kai Lietuvoje buvo pasiektas kultūrinio išsilaisvinimo apogėjus. Šiandien tai pamatyti greičiausiai galime atsivertę to meto žurnalo „Nemunas“ numerius – su idėjomis ir formomis, naujienomis ir vertybėmis, su lietuvių kūriniais ir užsienio kūrėjų vertimais. Akivaizdu, kad eteris buvo persmelktas laisvės ir šviesos. Tik nesupraskite klaidingai – nesakau, kad tos, kuri išorėje, ne – tos, kuri viduje. Ir būtent tai atrodo artima krikščioniškajai filosofijai, kurią gėlių vaikai šlovina Normano Jewisono filme.

Septintajame dešimtmetyje ir aštuntojo pradžioje Lietuvoje pražydo daug kūrėjų. Arūnas Žebriūnas su pilnametražio kino šedevrais, Artūras Barysas-Baras su pogrindžio kinu ir muzika, Modris Tenisonas su pantomimos trupe, Vitas Luckus, kurio nuotraukų archyvas niekaip negali grįžti į Lietuvą, Jonas Jurašas... Matyt, tai buvo laikas, kai ne tik turėjome dvasios, bet dar ir išmokome amato. Galbūt tai buvo laikas, kai kūrybiškai subrendo ir Marcinkevičius. Nežinau – iki šiol jo kūryba nesidomėjau. Ir dėl to (gal visai be pagrindo, bet juk fantazijai jokio pagrindo nereikia) galiu leisti sau įsivaizduoti jį kaip tikrų tikriausią lietuvių hipį. Hipį, kuris savo sielos turinį moka / drįsta perteikti lietuviškais žodžiais.

Pirmas dalykas, kuris pakutena širdį žiūrint „Katedrą“, yra tas, kad lietuviškai kalbama apie tai, ką visi žinome, kas yra mūsų, o ne rusų, prancūzų ar amerikiečių. Kažin ar daug yra vilniečių, kurie bent kartą gyvenime nebuvo susitikę „prie bokšto“, arba miesto svečių, kurie nėra buvę Katedros aikštėje. Taip, Vilniaus katedra yra palyginti arti, ją žino visi – seneliai, tėvai, vaikai... Vis dėlto Marcinkevičiaus dramoje katedra tėra idėja / pastatas / objektas, kuris kažkuo reikšmingu tampa tik tada, kai persikelia į mūsų kasdienybę. Šią vasarą prie katedros atsidūrėme su viena itale. Kodėl, ji klausia, jūsų krikščioniška šventovė tokia pagoniška, kaip antikinės šventyklos?

Dmitrijaus Matvejevo nuotrauka

Visai neseniai Ryčio Zemkausko laidoje „Pasivaikščiojimai“ VDU profesorius, filosofas Gintautas Mažeikis perskaitė kone visą paskaitą apie naratyvus. Naratyvai, arba pasakojimai, aiškina jis, veikia kaip tam tikri scenarijai, su kuriais tapatinasi žmonės, giminės, klasės, tautos. Lietuvoje, sako Mažeikis, dominuoja pasakojimas, kurį mes galime apibrėžti „nuo Vasario 16-osios iki Kovo 11-osios“, ir šis pasakojimas mūsų netenkina. Mano požiūriu, jis negali tenkinti jau vien todėl, kad remiasi tik dvidešimties metų nepriklausomos valstybės istorija, o valstybė, kurioje mes gyvename, jau peržengė dvidešimties metų ribą. Kai galvojame apie ateitį, ją projektuojame remdamiesi praeities faktais. Jei mūsų pasakojimai tesiekia vos šimtą metų, gal tik tiek į priekį ir tegalime prognozuoti?

Marcinkevičiaus sukurta drama yra kaip legenda, paremta mūsų kolektyvine pasąmone. Lietuviška istorija sudėta į klasikinę dramos struktūrą, kaip „Jėzaus Kristaus – superžvaigždės“ atveju krikščioniškos idėjos sudėtos į hipių epochos formą. Pagrindinės veikiančios jėgos perkeltos į lietuviškais vardais vadinamus personažus ir subalansuotos pagal klasikinius principus. Maža to, Marcinkevičius remiasi 200 metų senumo įvykiais ir šią laiko distanciją panaudoja kaip tikėjimo / įkvėpimo šaltinį. Analogiškai dramaturgas savo kuriamiems personažams į lūpas įdeda ir Mikalojaus Daukšos „Postilės“ prakalbą, kuri parašyta dar porą šimtų metų anksčiau.

Koršunovas, imdamasis Marcinkevičiaus dramos, pasirenka dainuojančios revoliucijos arba kovos be lanko kelią. Užuot kirtęs galvas bobutėms ir išmetęs viską, kas nebemadinga, jis spektaklį remia ta lietuviškąja praeitimi, kurią dažnai esame linkę ignoruoti, bet kuri mumyse glūdi, nors mes ką. Štai Koršunovo bendražygis scenografas Vytautas Narbutas scenoje pakabino akmens girnapuses. Jos man primena nesusiformavusias antikinės kolonos liemens dalis. Kokios pas mus kolonos, kokia ten klasika, galima atsidusti – vien girnos, grūšia ir runkeliai. Gal ir tiesa, bet ar nuo dūsavimo, piktinimosi ir mojavimo kardu kas nors keičiasi? Esu linkusi manyti, kad Koršunovas siekia sutarimo. O su(si)tarti visada sunkiausia.

Užuot perdaręs ar, kaip tai gali būti interpretuojama, „griovęs“ Marcinkevičiaus kūrinį, Koršunovas elgiasi panašiai, kaip Laurynas Stuoka-Gucevičius pasielgė su Šv. Kazimiero koplyčia. Vis dėlto šis ar kiti bendrumai tarp dviejų kūrėjų visiškai be reikalo mums gali į akis pripūsti smėlio ir paslėpti vieną mažą, bet svarbią detalę. Gali būti, kad, mokėdami visur įžvelgti sąmokslus ir manipuliacijas, spektaklyje taip jos išsigąstame, kad net nedrįstame įtraukti į kūrinio visumą. „Katedros“ finale į sceną įžengia vaikas, vilkintis baltais marškiniais, – mažas, tyras, nedrąsus... Jis žengia per sceną, kur dar visai neseniai vyko tragedija. Jis nebuvo jos dalyvis, greičiausiai apie ją nieko nežino ir kažin ar pajėgtų suprasti, kas įvyko.

Taip, iš tikrųjų, šis vaikas labai panašus į mus, gyvenančius šiandien. Tokiame finale galiausiai suveikia demokratijos principai, apie kuriuos Marcinkevičiaus dramoje tiek svaigsta Laurynas. Kaip ir, pavyzdžiui, Thomo Ostermeierio „Liaudies prieše“, Koršunovo „Katedroje“ žiūrovas spektaklio pabaigą turi pasidaryti pats. Režisierius sustoja ties klausimu: ką vaikas / žiūrovas / aš pats daro su tuo, kas jam liko iš praeities? Rasti / apgalvoti / sumodeliuoti savo atsakymą paliekama žiūrovo atsakomybei – tegul jis tai daro pagal savo jausmus, intelektą ar išmintį. Žinoma, režisieriaus atsakymą į paties užduotą klausimą spektaklyje irgi galima rasti. Turbūt tai ir lėmė, kad Koršunovas Marcinkevičiaus kūrinį stato būtent šitaip, o ne kitaip.

Spektaklis pastatytas, bet „Katedra“ dar nestovi. Labiausiai jos pamatus plauna pelkės vanduo – masinės scenos, kuriose „masę“ sudarantys aktoriai vaidina ne savo personažus, o Nacionalinio aktorius. Nacionalinio teatro scena, kaip ir nacija, panaši į šventinį stalą – kuo daugiau nuoširdžiai atnešime, tuo balius bus geresnis. Ar nešame tai, kas geriausia? Ar tikime, kad kitas taip pat nuoširdžiai dalinsis savo geru? O tada – ar esame pasiruošę priimti kito indėlį pagal jo (!) jausmus, intelektą ar išmintį? Manau, mūsų visuomenei tai labai svarbūs klausimai, į juos ateina laikas patiems sau atsakyti. Teatras, taigi ir „Katedra“ Nacionalinio scenoje tėra katalizatorius, kuris skatina mąstymą, bendravimą, smalsumą ir mažina abejingumą. Labai gerai, kad toks yra, nes gyventi pelkėje jau nusibodo.

Kaskart Gedimino prospektu eidama link Vilniaus katedros vis mėginu atspėti, ar pavasario lygiadienio rytą galima pamatyti, kaip saulė pakyla virš šv. Elenos laikomo kryžiaus. Tai turėtų būti labai panašu į paskutinį „Jėzaus Kristaus – superžvaigždės“ kadrą. Kuo toliau, tuo labiau ima atrodyti, kad Marcinkevičiaus „Katedra“ yra pats tas kūrinys pradėti plėsti mūsų pasakojimą.

MONIKA JAŠINSKAITĖ

Iš spektaklio: avarinis išėjimas

Aš, A. A., rašau šiuos žodžius, idant pasibaigtų gruodžio 30 dieną prasidėjęs Rūtos Butkus šokio teatro spektaklis „5g vilties“. Neturiu jokių kitų pretenzijų, negu tęsti savo kuklų gyvenimą. Visgi pirma tiems, kurie išvengė nelemtos pradžios, leisiu sau trumpai pristatyti, kaip tai įvyko. Spektaklyje savo vaidmenis atliko trys: gimdantysis (Rūta Butkus), gimęs (Urtė Laukaitytė) ir muzikantas (Joris Sodeika). Gimdantysis ir gimęs turėjo savo istoriją ir tą istoriją iš užkulisių diktavo Danijilas Charmsas. Publika paplojo tris kartus ir tris kartus publikai nusilenkė muzikantas. Nepaisant įsakmių šviesų, pati publika niekam nenusilenkė ir plojimų daugiau nebuvo girdėti. Išdidi kamera, žinanti, ką ir kada reikia stebėti, išslinko iš salės. Visi išėjo iš salės. Prieangyje tvarkingai, simetriškai buvo pastatytas inkubatorius gimusiajam – susirietusiam ir pastėrusiom akim, nejudančiam. Gimdytojas užsikoręs kiek aukštėliau stebėjo išeinančiuosius pro langą. Ūmai sugėdinta publika stoviniavo tarp tų spektaklio liekanų ten, kur ji turėjo vilktis paltus, ten, kur ji turėjo kaktomuša susidurti su keletu retai sutinkamų pažįstamų ir aptarti ne tik spektaklį, bet ir niekingas savo asmeninio gyvenimo sėkmes ir nesėkmes. Ir visgi paltus vilkosi, nors gimusysis nemirkčiojo, publika plepėjo ir kikeno iš šmaikščių savo sąmojų – dengėsi jaukia ir saugia žodžių paklode, atskiriančia juos nuo visų pasaulio nepatogumų. Ona Marija atėjo čia viena ir tylėjo. Ji jautė slegiantį sunkį, nepatogiai, nežinodama, ką privalėtų daryti, gūždamasi ji spoksojo į tas spektaklio būtybes, ir esančias, ir nesančias šalia, kol patalpa ištuštėjo taip, kad tapo stačiai nepatogu dar nors akimirką vaidinti. Ir išėjo. Ona Marija mat atvyko į spektaklį, aprėžtą tiksliais laiko rėmais. Ona Marija jaučia, kad turi teisę išeiti iš spektaklio, bet spektaklis nesibaigia. Ona Marija neketino pati vaidinti spektaklyje. Ona nesistebi ir Marija puikiai suvokia, kad tokie dalykai yra ne kas kita kaip sena naujiena, privalomas avangardas arba Madagaskaras – neįmanoma žinoti, ką jis reiškia. Būdama puikiai išauklėta mergina, pratusi nesuprasti ir nemėginti suprasti, iš tojo pripratimo visai ir nesistebi. Ona Marija tik mato, žiūri į priekį, nieko neveikia – jai neduota jokia pirminė schema, jokia forma, jokia talpa jai nebuvo pasiūlyta. Nebent pačios jos kūno virpesiai, šaltis ir šilumos – dėl jų čia atėjo, apie juos tačiau galvoti niekada nedrįso ir nelaiko to tikslingu užsiėmimu. Niekam neprisipažintų, kad būta ir nuobodulio. O jei ir prisipažintų, šutvė choru jai atsakytų: *ak, Ona Marija, tu pati esi kalta, kad neišmokai sau bet kur ir bet kada pasaulio susikurti.* Būtum žinojusi, kad spektaklį pastatė ne kam kitam, o Tau, kurios drąsa peržengė kanjonus, be veidrodžio žiūrėjo į save, apsuktą 180 laipsnių, žiūrėjo į save kaip savo priešas, kaip vergvaldys nė už ką tąsė ir draskė save taip, kad atrodė, jog šoki. Koks visiškai nesėkmingas ir dargi daugkartinis įvykis buvo Tavo gimimas, kuriame jokios paramos Tau nebuvo suteikta. Kurgi yra Tavo kūno ribos, Tu nežinojai, ir kur yra Tavo balso pradžia ir pabaiga, Tu nežinojai. Motina, netgi dvi motinos, geroji ir blogoji krūtis, stoviniavo visur aplinkui Tavęs nematydamos, atviros, beplaukės, bukai linksmos, netgi, sakytum, per daug lengvai, per daug švelniai mojuodamos kažkam nematomam, o vėliau su išgąsčiu, bet jis negalėjo dar labiau Tavęs išgąsdinti. Mat Tu jau progresavai, progresavai iki to, kas įgalino Tave priešintis, įgalino lįsti jai į akis, apkaltinti, apspardyti, o svarbiausia – paimti ir gimti. Nusimeti plaukus ir publika Tave identifikuoja. Tu identifikuoji pasaulį. Tu atrodai kaip vietinis entuziastas. Publika yra niekas. Man atrodo, kad Tu dėvi keliautojo kepuraitę su snapeliu ir kuprinę. Tu esi gimusysis ir Tu viską papasakoji. O kai viską papasakoji, tai sustoji ten, kur sustoja Charmso tekstas. „Ir daugiau nieko nebemąsčiau.“ Čia man jau tampa aišku, kaip gimęs toliau progresuos, kol pats pradės gimdyti. Viskas užkrėsta pasikartojimu. Tas pats bukumas ir nestilingas kentėjimas, Ona Marija, kokia ji yra čia ir dabar su manimi. Tačiau dar yra muzikantas, kurį vėliau, vedama tuščių vilčių, publika iškvies tris kartus. Kokia ironija pasauly, kur visi dievai – moterys, muzikantas čia nėra moteris. Deja, tenka pripažinti, kad muzikantas su visu baltu fortepijonu ir visa savo muzika pasirodyme tiesiog šiurkščiai netiko. Tačiau dėl šito Ona ir Marija labai įsižeisti jokiu būdu negalėjo. Juk tą jos žinojo iš anksto, tas jau buvo numatyta spektaklio skelbime – viltis bus, bet nežinia kodėl. Taip pat: viltis bus, bet bus nelogiška. Man pačiai galiausiai lieka tik keli neaiškumai: 1) ar jau leidžiama paploti su gimdymu susijusiems asmenims ir tokiu būdu mandagiai atsidėkojus pagaliau palikti spektaklį; 2) ar pakartotinai iškviečiama viltis pasunkėja ir, rodos, „Delfi“ rašė, kad kilogramas sunkėja – ar jis iš tikro sunkėja?

AURELIJA AUŠKALNYTĖ

Romas Zabarauskas: „Streikas“ – neišsprendžiama šiuolaikinio pasaulio tragedija

Jauno režisieriaus iš Lietuvos montažinėje garuoja ką tik susuktas pilno metro filmas „Streikas“ („We Will Riot“). Tai ne pirmas Romo Zabarausko kūrinys, bet net neregėjęs galiu prisiekti, kad pats solidžiausias iki šiol. Seniau, kaip pats sako, „sukėlęs daug triukšmo“ (ne vien teigiamo) su „Porno melodrama“, ambicingas autorius komentuoja ir anapus tiesioginės kūrybos, ir apskritai kino pasaulio šurmuliuojančias temas.

– Papasakok apie savo naują kūrinį. Nors seku tavo informaciją, kol kas išgirdau tik pavadinimą („We Will Riot“, arba „Streikas“), kad bus kažkiek apie didžėjus, gėjus, korumpuotus Vilniaus merus (istorija paremta šiukštu ne tikrais faktais)... Gal gali konkrečiau ir konceptualiau pristatyti, apibrėžti, išskleisti jo prasminį planą? Kaip sakoma: „Ką norėjote šiuo filmu pasakyti?“ Ir jei centras bus nacionalizmas, tai kuo čia dėtas streikas?

– Tai yra filmas apie juodaodį niujorkietį didžėjų Luką. Jis nori būti maištininku – bet nėra, nes jį išlaiko jo turtingi tėvai. Sykį jis sužino apie tėvų nuslėptą močiutę iš Lietuvos – jų teigimu, ji rasistė, nepriėmusi jų mišrios santuokos – mat jo tėvas lietuvis, o mama afroamerikietė. Lukas įpykęs pats leidžiasi į Vilnių, kur po įvairių nuotykių ir susitikimų pagaliau ir tampa tuo išsvajotu maištininku... Dėl gėjų – bus antro plano veikėjas Andy, vietinių elektroninės muzikos *beatmakerių* homoseksualus vadybininkas, kuris filme mokosi priimti save tokį, koks yra. Pats Lukas įsimylės merginą – žavią ir drąsią klubinėtoją Martą.

Šiuo filmu siekiu nagrinėti paradoksalią situaciją, kai kiekvienu veiksmu tampame dalimi to, ką kritikuojame. Kritikuojame galios struktūras, bet kad ką nors pasiektume, patys turime jomis tapti. Per feisbuką kviečiame į protestą prieš feisbuką. Protestuojame prieš LEO LT ir apsiperkame „Maximoje“ ir t. t. Man atrodo, kad neoliberali kapitalistinė sistema yra ydinga, socialiai neteisinga, žlugdanti pasaulinę ekosistemą. Tačiau kaip ją pakeisti? Ar užtenka parašyti šia tema straipsnį, jeigu tas straipsnis bus išspausdintas ant to paties neekologiško „kapitalistinio“ popieriaus? Neturiu atsakymų į šiuos klausimus, bet „Streikas“ remiasi šia galbūt neišsprendžiama šiuolaikinio pasaulio tragedija.

Dėl paties žodžio „streikas“ – tai yra neteisingas *riot* vertimas, nes *riot* reiškia riaušes. Tačiau man „streikas“ lietuviškai skambėjo geriau, be to, tai aliuzija į režisieriaus Sergejaus Eizenšteino „Streiką“ (1925). Eizenšteinas kūrė įdomiu Sovietų Sąjungos istorijos laikotarpiu, kai menininkai dar tikėjo Revoliucijos idealais, kol jų dar neužgniaužė stalinizmas. Tai labai įdomus momentas, kai kino režisieriai tarsi bandė ieškoti naujų kino formų naujai visuomenei. Taigi net ir eksperimentavimas su forma buvo politinis, o ne, kaip dažnai būna šiandien, grynai formalus.

– Ar turi kokių bendraautorių? Žinoma, visus prie filmo prisidėjusius kūrėjus gali pristatyti kaip bendraautorius, bet ar dar kas nors prisidėjo prie scenarijaus, dialogų, režisūros? Koks apskritai tavo santykis su bendraautoryste, ar galvojai kada apie kokius bendradarbiavimo projektus, ar labiau esi vienas lauke karys – Didysis Kūrėjas su paltu, kurio kiekvienas mostas yra asmeninio braižo epitafija?

– Niujorke savo scenarijų kaip skirtingus namų darbus aptarinėjau trijose paskaitose su dėstytojais Artu Jonesu, Andrew Lundu ir Helen Kaplan. Kino režisierius Johnas Cameronas Mitchellas skaitė tik scenarijaus aprašymą, bet ir jis davė gerų patarimų, uždavė pagrįstų klausimų. Taip pat nemažai patarė ir mūsų vykdomasis prodiuseris Stephenas Winteris, bet kai kurių esminių jo patarimų nepaklausiau. Pačių dialogų anglų kalbą taisė garso takelio režisierius Markas Splinteris. Taigi kitų žmonių patarimų, idėjų buvo tikrai daug.

Kinas ir yra bendradarbiavimo projektas, nereikia galvoti, kad aš diktuoju savo „genialumą“ visiems aplinkui. Autoriaus kaip vyro genijaus, kuris vietoj reprodukcijos – vaikų daro „produkciją“ – meną, idėja man atrodo šovinistinė ir konservatyvi. Atvirkščiai, aš ne diktuoju, o nuolat diskutuoju su savo talentingais bendradarbiais, tokiais kaip operatorius Ville'as Piippo, montuotoja Gintarė Sokelytė ir minėtas garso takelio režisierius Markas Splinteris. Iš tų diskusijų ir gimsta kūryba, o mano vaidmuo yra matyti visumą ir suderinti skirtingus interesus.

– Ką tau reiškia tebesitęsiantis autorinio kino mitologijos priešpriešinimas „amerikietiškajai“ mokyklai (kur vis dėlto irgi apstu autorinių vyrukų), Holivudo ar Eurovudo produkcijai? Ar įsivaizduoji, kad pačiam kada tektų pabuvoti prie kurio nors masinės gamybos vairo, kaip nutiko, tarkim, Coenams su „Nepakenčiamu žiaurumu“? Tiesa, šis spontaniškas pavyzdys, kurio abi alternatyvos neturi nieko bendra su tavo formatu ir gal net interesais, vis dėlto taip pat kelia klausimą: ar nepriklausomi, bet pramoginiai filmai gali turėti „išliekamąją vertę“ kine?

– Rinkodaros sumetimais yra naudinga „priešpriešinti“ autorinį kiną kaip alternatyvų, kitokį, madingą užsiėmimą. Taip buriama nišinė rinka su autoriniais kino teatrais, autorinio kino laikraštukais ir t. t., taip Vilniuje sėkmingai veikia „Kino pavasaris“, „Skalvija“, „Pasaka“, ir tai labai gerai, bet tai nebūtinai susiję su pačia kino kokybe ar turiniu.

Iš tikro „autorinis kinas“ yra prancūzų „Naujosios bangos“ kritikų sąvoka – jie norėjo pasakyti, kad kino režisierius yra visavertis autorius, toks pat kaip romanų rašytojas, ir kad tiek Holivudo masinės gamybos režisieriai, tokie kaip Hitchcockas, tiek jų pačių eksperimentatoriai, tokie kaip Godard'as, yra „autoriai“. Net šiandien kino žurnalas „Cahiers du Cinéma“, nuo kurio ir prasidėjo „Naujoji banga“, į savo metų filmų dešimtukus renka tiek Spielbergo, tiek kokius nors išvis mažai kam matytus meninius filmus.

Mano manymu, prancūzų „Naujosios bangos“ požiūris yra atgyvenęs, nes jis ignoruoja kino kūrimo socioekonomines sąlygas ir pasekmes. Manau, kad reikėtų kritiškai žiūrėti tiek į kino finansavimą, tiek į platinimą ir poveikį auditorijai. Pavyzdžiui, jei europietiškas „meniškas“ filmas sukuriamas už valstybinius pinigus pasinaudojant trijų šalių koprodukcijos fondais, nors tam nėra jokios argumentuotos motyvacijos, išskyrus finansinę, reikėtų susimąstyti...

Aš pats norėčiau kurti originalius, įdomius ir aktualius pasakojimu paremtus filmus, nemoralizuojančius, bet skatinančius susimąstyti.

– Esi rašęs ir kalbėjęs, kad svarbi ne vien grynoji kūryba, bet ir jos sklaida. Ar galėtum išplėtoti šią mintį? O kaip su, atsiprašant, banaliąja darbo pasidalijimo koncepcija? Tu ir peržiūrose, ir interviu, ir spaudos konferencijose, ir klube, ir net straipsnius pats rašai – visur pilna Zabarausko, kaip spėji ir kaip randi laiko ir tylos susikaupti rašymui, autorinei kūrybai, kontempliacijai?

– Kūryba ir platinimas man yra neatsiejami dalykai, nes jau kurdamas mąstau, kaip reikės tai išplatinti, kam tai bus skirta. Kita vertus, man svarbu, kad filmo viešinimas lygiai taip pat būtų prasmingas ir vientisas. O dėl darbo pasidalijimo – iš tiesų šiais metais labai daug dirbu pats, nes tai mažo biudžeto filmas, bet tikiuosi palaipsniui perleisti daugiau darbų kitiems.

– Dar noriu pratęsti barbio devyndarbio-žirkliarankio mintį. Tu buvai eseistas ir recenzentas, scenaristas ir būni, sakykime, aktyvistas. Bet net ir atlikdamas pastarąjį vaidmenį, man dingojasi, išlieki kažkiek Autorius su paltu, ar ne? Esi minėjęs, kad neįsitrauki į jokias organizacijas ar tinklus, pasisakai arba klijuoji lipdukus savo iniciatyva – kaip manai, kiek šansų turi aktyvistiniai frontai, išsiskaidę ir jungtiniai? Kažkas perdavė netikslią tavo citatą, kad reikia veikti, net jei ir jauti, kad tai beviltiška? Kokioj srity, manytum, dabar aktualiausia būtų kelt triukšmą ir pasipriešinimą, sąmoningumą?

– Kartais lengviau pačiam kažką padaryti, negu ilgai ir nuobodžiai apie tai diskutuoti su kitais. Aktyvistinės organizacijos nuolat dirba teisiniais klausimais, vykdo įvairius Europos Sąjungos remiamus socialinius projektus, ir tai yra labai gerai. Man pačiam tai tiesiog nėra labai įdomu, bet prisidedu prie LGBT teisių gynimo savo pasisakymais, filmais ir tokiomis daugiau spontaniškomis akcijomis. Aktualiausia, manau, kairės intelektualams siekti platesnės auditorijos nei jie patys.

– Ar atsitrauks nuo Marijos žemės homofobijos tamsumos? Juk tai, kad antihomofobinius paveiksliukus socialiniame tinkle palaiko daugiau žmonių nei anksčiau, dar nerodo konkrečios pažangos – Lietuvos gyventojai ir toliau pasisako prieš gyvenimą šalia LGBT žmonių, o delfių komentarai pilasi su ne mažesniu aršumu nei prieš nutinkant baudžiamosioms byloms? Aišku, kartos pasikeis, bet nejau iki santuokų ar įsivaikinimo klausimų sprendimo turime laukti dar ketvirtį amžiaus?

– Patys LGBT asmenys turi atvirai pasisakyti ir pareikalauti savo teisių, kitaip nieko nebus. Mane asmeniškai erzina Lietuvos gėjų bailumas kovoti už save. Negalima ginti teisių vien tik remiantis tarptautiniais įsipareigojimais, „europietiškomis“ vertybėmis ir t. t. Turi patys LGBT išlįsti iš spintų.

– Man vėl pasigirdo, kad brūkštelėjai naujų metų rezoliuciją, jog skaitysi daugiau knygų. Kurie autoriai tau svarbiausi ir kuo? Ką panaudoji savo veikloje arba kūryboje? O kuris šių metų Nacionalinės premijos laureatas seksualiausias? Kiek kartų per metus skaitai poeziją, ar galėtum ką nors padeklamuoti?

– Tiesą sakant, daugiausiai skaitau profesinę literatūrą ir taip pat pastaruoju metu pamėgau *self help* knygas. Paskutinė tokių – Davido Alleno „Getting Things Done. The Art of Stress-Free Productivity“. Panaudojau savo veikloje – išmokau geriau susitvarkyti laiką, nors iki galo vadovautis dar nepavyko.

Nemačiau tos premijos laureatų, tik skaičiau, kad visi nominuotieji buvo vyrai, kas gana apgailėtina. Šiuo metu seksualiausias vyras man yra Colinas Farrellas, o ne lietuvių aukštojo meno korifėjai. Iš lietuvių rašytojų seksualiausias turbūt Valentinas Klimašauskas.

Paskutinį kartą skaičiau poeziją andegraundiniame lesbiečių vakarėlyje, bet turbūt negaliu plačiau pakomentuoti ar padeklamuoti, nes tikriausiai viskas ten buvo slapta.

– Na, ir dar gal gali papasakot apie savo studijas – visose šalyse. Ką baigei ir kas davė daugiau (ir ko?) – studijos ar pažintys tenykščiuose salonuose ir renginiuose?

– Baigiau kino bakalauro studijas. Studijavau dvejus metus Paryžiaus 8-ajame universitete, kur apgyniau bakalauro darbą „Lyčių studijos ir sinefilija – meilės ir neapykantos istorija“, o metus pagal mainų programą praleidau Niujorko Hunterio koledže. Studijos sutvirtino, praplėtė žinias, ir, be to, tiesiog buvo nuostabu klausytis įdomių ir labai skirtingų dėstytojų: viena tikėjo, kad komunizmo utopija dar nežlugo, kitas patarinėjo, kaip patekti į Holivudą... Tokia mąstymo laisvė labai įkvepia. O pažintys salonuose karjeros atžvilgiu šiaip jau naudingesnės, nes iš jų sužinai tikro pasaulio *know how* ir pamažu patenki į kino rinkos žemėlapį.

Kalbėjosi Linas Kranauskas

Tomo Kurkino nuotraukos iš filmavimo aikštelės

Iš bytnikų poezijos (3)

BOB KAUFMAN

Bobas Kaufmanas (1925–1986) – legendinis San Fransisko bytnikas, drauge – bene paslaptingiausias „sudužėlių“ kartos rašytojas. Paties teigimu, gimęs daugiavaikėje šeimoje Naujajame Orleane (tėvas esą žydų ortodoksas išeivis iš Vokietijos, motina – juodaodė katalikė iš Martinikos salos), paauglystėje pabėgęs iš namų, daug metų su pertraukomis tarnavęs prekiniame jūrų laivyne, kol 6-ojo deš. antroje pusėje atsidūręs vakarinėje Amerikos pakrantėje. Kaufmanas, kaip joks kitas bytnikų autorius, labiausiai kliovėsi sakytiniu kūrybiniu žodžiu ir garsėjo spontaniškomis poetinėmis improvizacijomis ne tik džiazo klubuose ir baruose, bet ir tiesiog gatvėje. Nors 1959 m. su Allenu Ginsbergu ir kitais bendraminčiais įsteigė ir leido pusiau oficialų rotatoriumi dauginamą ir gatvėse pardavinėjamą žurnalą „Beatitude“, kuriame buvo skelbiama „respektabilių“ leidyklų nespausdinamų poetų kūryba, savo paties literatūriniu palikimu beveik nesirūpino. Nemaža dalis Kaufmano eilėraščių išliko tik per visišką atsitiktinumą ir jo kūrybos entuziastų (pvz., antrosios žmonos) dėka – buvo nurašyti nuo įvairiausių popiergalių, servetėlių, išmėtytų užrašų, transkribuoti iš garso įrašų ir išspausdinti. Bohemiškasis San Fransisko Šiaurinio paplūdimio rajono *(North Beach)* ekscentrikas ir prisiekęs džiazo gerbėjas (pasakojama, kad savo mažametį sūnų Parkerį, šitaip pavadintą žymiojo saksofonininko Charlie Parkerio garbei, Kaufmanas nešiodavęsis klarneto dėkle), nuolat konfliktavęs su policija ir turėjęs problemų dėl narkotikų (ir dėl jų sėdėjęs kalėjime), išties didelio kritikos ir skaitytojų pripažinimo pirmiausia sulaukė Prancūzijoje (ten jo ir Williamo S. Burroughso tekstų vertimai 1967 m. viena knyga išleisti leidyklos „L'Herne“ garsiojoje tęstinėje „marginalinių“ autorių serijoje), kur buvo pakrikštytas „juoduoju Amerikos Rimbaud“. Šiuo metu Bobo Kaufmano alėja San Fransiske yra vienas žymesnių turistinių objektų, o balandžio 18-oji – poeto gimtadienis – paskelbta Bobo Kaufmano diena.

Baubomunisto manifestas

BAUBOMUNISTAI SU NIEKUO NESIDEDA, NEBENT TIK RANKAS, KOJĄ ANT KOJOS IR PAN.

BAUBOMUNISTAI SPJAUDOSI ANTIPOEZIJA DĖL POETINIŲ PRIEŽASČIŲ IR FĖRIMO.

BAUBOMUNISTAI NEŽIŪRI Į PREZIDENTŲ IR BEDARBIŲ MINISTRŲ PIRMININKŲ NUPIEŠTUS PAVEIKSLUS.

IŠKILUS NACIONALINIAM PAVOJUI BAUBOMUNISTAI – KAIP TIKROVĖS AMERIKIEČIAI – VISADA PASIRENGĘ UŽ SAVO ŠALĮ MIRTINAI NUSIGERTI.

BAUBOMUNISTAI NEJAUČIA SKAUSMO, KAD IR KAIP SKAUDU BŪTŲ.

BAUBOMUNISTAI NEVARTOJA ŽODŽIO RETROGRADAS, NEBENT TIK KALBĖDAMIESI SU RETROGRADAIS.

BAUBOMUNISTAI LAIKRAŠČIUS SKAITO TIK TAM, KAD ĮSITIKINTŲ SAVO BAUBOMUNISTIŠKUMU.

BAUBOMUNISTAI NIEKADA NESINEŠIOJA DAUGIAU KAIP 50 DOLERIŲ SKOLOS.

BAUBOMUNISTAI TIKI, KAD RELIGINIO FANATIZMO PROBLEMŲ SPRENDIMAS – KATALIKO KANDIDATAVIMAS Į PREZIDENTUS, O PROTESTANTO – Į POPIEŽIUS.

BAUBOMUNISTAI NERAŠO DĖL PINIGŲ; JIE RAŠO PAČIUS PINIGUS.

BAUBOMUNISTAI TIKI TIK SAVO SVAJONĖMIS, IR TIK IŠSIPILDŽIUSIOMIS.

BAUBOMUNISTŲ VAIKAI TURI BŪTI AUGINAMI BAUBOMUNISTIŠKAI.

POETAI BAUBOMUNISTAI, BŪDAMI TIKRI, KAD NAUJOJI LITERATŪROS FORMA – „PĖD-SPAUDIZMAS“ IŠVADAVO MENININKUS IŠ ATGYVENUSIŲ SUVARŽYMŲ, TOKIŲ KAIP: MOKĖJIMAS SKAITYTI IR RAŠYTI AR TROŠKIMAS BENDRAUTI, TURI BŪTI PASIRUOŠĘ SKAITYTI SAVO VEIKALUS DANTISTŲ KOLEDŽUOSE, BALZAMAVIMO MOKYKLOSE, NESUSITUOKUSIŲ MOTINŲ PRIEGLAUDOSE, SUSITUOKUSIŲ MOTINŲ PRIEGLAUDOSE, BEPROTNAMIUOSE, VAIKŲ DARŽELIUOSE, USO VALGYKLOSE IR APYGARDŲ KALĖJIMUOSE. BAUBOMUNISTAI NIEKADA NESILEIDŽIA Į KOMPROMISUS SU SAVO ATMETIMO FILOSOFIJA.*

*BAUBOMUNISTAI ATMETA VISKĄ, IŠSKYRUS SNIEGO ŽMOGŲ.***

[1959]

* USO *(United Service Organizations)* – savanoriškais pagrindais veikianti jungtinė nevyriausybinė ne pelno organizacija (įkurta 1941 m.), kurios centrų pagrindinis tikslas – kelti ir palaikyti amerikiečių kariškių, jų artimųjų ir apskritai visos tautos dvasią *(čia ir toliau – vert. past.)*.

** Išgalvotas angliškas šio „atsišaukimo“ „herojaus“ pavadinimas – *abomunist*, – kaip nesunku nuspėti, sudarytas iš žodžių *abominable* ir *communist*. Pirmasis dėmuo yra aiški aliuzija į mitinį ar legendinį Himalajų kalnų „gyventoją“ – sniego žmogų, kuris per nesusipratimą (vertimo iš vietinių kalniečių kalbų riktą) angliškai vadinamas ne tik *yeti*, bet ir *Abominable Snowman*. Verčiant perteikti *abominable* reikšmę – „šlykštus“, „pasibaisėtinas“ – pasirinkta lietuviška šaknis, kuri siejasi tiek su „baubu“, tiek su „baubimu“. Baubomunistas įkūnija 6-ojo deš. realijas – milžinišką susidomėjimą sniego žmogumi (po pasaulinę sensaciją sukėlusių naujų „įrodymų“ apie šios mįslingosios būtybės egzistavimą) ir makartizmo epochos antikomunistinę paranoją Amerikoje. Fonetiškai reikšmingas ir Kaufmano pseudonimas – *Bomkauf*, kuriuo jis pasirašė tiek „Baubomunisto manifestą“, tiek įvairius jo tęsinius, priedus, komentarus ir pan. Visi šie tekstai pirmiausia pasirodė žurnale „Beatitude“.

Šventvagiškos misijos

Aš noriu būti palaidotas nežinomam mėnulio krateryje.

Noriu visose žvaigždėse įrengti miniatiūrinius golfo laukus.

Noriu įrodyti, kad Atlantida buvo urvinių žmonių kurortas.

Noriu įrodyti, kad Los Andželas yra aukštesniųjų būtybių iš humoristinės planetos mums iškrėstas pokštas.

Noriu demaskuoti Dangų – prašmatnią sanatoriją, prigrūstą turtingų psichopatų, manančių, kad moka skraidyti.

Noriu parodyti, kad Biblija buvo spausdinama dalimis vaikiškame romėnų žurnale.

Noriu įrodyti, kad saulė gimė tada, kai Dievas užmigo su smilkstančia cigarete, nusivaręs po sunkios teisėjavimo nakties.

Aš noriu kartą ir visiems laikams įrodyti, kad nesu pamišėlis.

[1959]

Mūšio raportas

Tūkstantis saksofonų prasiskverbia į miestą,
Kiekvienas su žmogumi viduj,
Pasislėpę įprastuose lagaminuose
Su žymomis NEŠTI ATSARGIAI.

Trimitų flotilė meta savo kablius –
Per vamzdžio ilgį.

Dešimt trombonų bangų artėja link miesto,
Naudodamosi melsva
Neoklasikinių vėlyvo rudens debesų priedanga.

Penki šimtai bosininkų, visi nenustygusio ūgio,
Kiek įkabindami spaudžia prie kontraboso.

Šimtas būgnininkų, kiekvienas – su lazdelėmis rankose,
Tylus įstumiamų pianinų grumėjimas.

Slaptasis agentas, niekuo dėtas pašalietis,
Meta popierėlį į raudų dėžę.

Penki karvedžiai, susispietę galerijoj,
Derina planus.

Pagaliau – sutartas ženklas:
Prie instrumentų, prie instrumentų.

Ataka: Džiazo trenksmas.

Miestas krenta.

[1959]

•

Laivai visi, niekados neišplaukę
Kingstonais taip ir neužvertais
Tie, nugramzdintieji dokuose...
Šiandieną aš prikeliu juos
Didžiulius ir trumpalaikius
Ir paleidžiu juos plaukt
Amžinai.

Gėlės visos, kurių neauginai...
kurias norėjai auginti
Tos, į purvą suartosios
dar po žeme...
Šiandieną aš prikeliu jas
Ir leidžiu augint
Amžinai.

Karai ir paliaubos visos
Suktiniu praskrieję visus šiuos metus...
Per tris vėliavos nušluotas dienas
Atmetė reikšmę Dievo...

Mano kūnas, kadais grožio apvilktas
Dabar – išdavystės muziejus.
Šį dalyką prisimenu dėl palytėjimo
Šį dalyką prisimenu bučinio laukdamas...
Šiandieną aš prikeliu jį
Ir leidžiu gyvent amžinai.

Aš iškvepiu kvapą gniaužiantį myliu
Ir išjudinu tave
Amžiams.

Nuimk nuo Mozės rankos gyvatę...
Ir vieną dieną žydų karalienė šoks
Keliaudama gatve su šunimis
Ir bus žydas kiekvienas
*Jos mylimasis.**

[1973]

* Šį eilėraštį Kaufmanas viename iš San Fransisko klubų padeklamavo 1973 m., pasibaigus Vietnamo karui, šitaip nutraukdamas daugiau nei dešimtmetį trukusią tylą, kai, sukrėstas JAV prezidento Johno F. Kennedy nužudymo, davė budistinį tylos įžadą ir ilgam pasitraukė iš literatūrinio ir apskritai viešojo gyvenimo (antrą kartą literatūrinę sceną Kaufmanas netikėtai paliko 1978 m.). Pažymėtina, jog tik visai neseniai apsižiūrėta, kad „Laivai visi, niekados neišplaukę...“ iš tiesų yra kanadiečių bardo ir rašytojo Leonardo Coheno eilėraščio „The Flowers That I Left in the Ground“ (1961) pagrindinių motyvų variacija, savotiškas „remiksas“. Šis faktas tik patvirtina Kaufmano kaip sakytinės poezijos „džiazmeno“, laisvai (galbūt net ir nesąmoningai) improvizuodavusio ir kitų autorių tekstais, reputaciją ir paaiškina jo nenorą užrašinėti savo spontaniškosios kūrybos, nors ji vis tiek būdavo slapta fiksuojama ir spausdinama, žinant atsainų poeto požiūrį į tekstų leidybą.

PHILIP LAMANTIA

Philipas Lamantia (Filipas Lamantija, 1927–2005) bytnikų kartos kontekste visų pirma prisimenamas dėl dalyvavimo garsiajame poezijos vakare „6 galerijoje“ 1955 m., kur, tiesa, skaitė ne savo, bet Meksikoje neaiškiomis aplinkybėmis mirusio (kaip spėjama, nuo pejotlio perdozavimo) bičiulio poeto Johno Hoffmano (1928–1952) eilėraščius. San Fransiske gimęs siciliečių imigrantų sūnus, 16 metų išmestas iš vidurinės mokyklos už „nusikalstamą mąstyseną“, II pasaulinio karo metais Niujorke bendravo su siurrealizmo tėvu André Bretonu, į Jungtines Valstijas pabėgusiu nuo Prancūzijos vyriausybės persekiojimo, bendradarbiavo leidžiant įtakingą avangardiniam ir eksperimentiniam menui skirtą žurnalą „View“. 1946 m. išleisto debiutinio eilių rinkinio sąmonės srauto stilistika, kaip teigiama, yra padariusi nemažą įtaką Ginsbergo poetinio braižo formavimuisi. Vizijų pobūdžio grėslus, chaotiškas ir nepažinus Lamantios siurrealistinės poezijos pasaulis vėliau, 6-ojo deš. pabaigoje poetui „atsivertus“ į katalikybę, įgijo ekstaziškų patyrimų liudijamos, tik išrinktiesiems pagaunamos tobulos dieviškos tvarkos ir tikslingumo pavidalą.

•

Žmogui skauda
dešimt skaidrių rutuliukų daužo orą
krisdami pro langą
ant kurio žmogaus antrininkas ištempia oro suregztą tinklą
tiems dešimčiai skaidrių rutuliukų sugauti

Žmogus yra kambarys
kuriame nelaboji ranka užsuka nematomų
nepažįstamo antrininko durų bumbulą

Žmogui skauda
bambos kabliui įkliuvus akmenų skaldykloje
kur pasirinko nusileisti dešimt skaidrių rutuliukų
IR kur nelaboji ranka drebutiniam ore gremžia LANGĄ
žmogaus šešėlio uodegai priverti

Dešimt skaidrių rutuliukų atsimuša į nematomą
nepažįstamo antrininko tinklą
Žmogus yra netikras langas
pro kurį jo antrininkas žengia į tiesą
krentančią dešimčia skaidrių rutuliukų
nelabosios rankos išsviestų į orą
Žmogui skauda
dešimt skaidrių smeigenų, į duris suvarytų

[1952]

Talismanas

Tiktai tiems kurie myli aušra regisi kiaurą dieną
ir virpantis šviesratis vandenyno pragarmėje
deimanto išsuktas
visa kas tvirta nepastovu
o liepsnelių duženos lekia nejudėdamos iš vietos

Aš pagaunu save rūkantį savęs paties dulkes
pabertas į žarą
kur gimėm iš nematomų vaikų įsčių
kad net ir didmiesčių kepenys
galėtų išvirsti manuoju kvatojančios tulžies amuletu

Ištirpdytas meilės šešėlių
jungiu į viena meilę ugnies dantimis
kol visos akiai pateikiamos
pasaulio konfigūracijos ant mano liežuvio galiuko
tampa tobulu nepasotinamo alkio penu

Šiandieną auštant buvo regėti mėnulis
kad atspindėtų ak moterie kita tu pusė mano
kūgiškos krūtys brangakmeniai oro
trikampės šlaunys jauslūs leopardai girioje kur lauki

[1970]

Philipo Lamantios konkrečiosios poezijos eilėraštis leidinyje „Shaped Poetry“, Arion Press. 1981

DIANE DI PRIMA

Diane di Prima (Dajen di Prima, g. 1934) – viena iš nedaugelio plačiau išgarsėjusių su bytnikų karta siejamų kūrėjų moterų. Jos tekstai neretai laikomi savotišku tiltu tarp bytnikų ir hipių judėjimo bei pasaulėžiūros. 7-ajame deš. di Prima kartu su Amerikos juodaodžių išsilaisvinimo ruporu rašytoju LeRoi Jonesu (vėliau jis pasivadino Amiri Baraka) įsteigė ir redagavo mėnesinį bytnikų literatūros žurnalą „The Floating Bear“, įkūrė porą leidyklų jaunų poetų knygoms leisti, o nuo 1974 m. kartu su kitais bytnikų rašytojais dėstė kūrybinį rašymą Jacko Kerouaco atsietosios poetikos mokykloje *(Jack Kerouac School of Dissembodied Poetics)*, veikiančioje tibetietiškojo budizmo mokytojo Chögyamo Trungpos Rinpochės įkurtame privačiame ne pelno siekiančiame laisvųjų menų Naropos universitete (Kolorado valstijoje). Brukline gimusi italų imigrantų duktė, 7-ojo deš. pabaigoje apsistojusi San Fransiske, yra penkių vaikų motina, jaunystėje ragavusi ir įvairių komunų gyvenimo (be kita ko, kurį laiką gyveno ir psichodelinių narkotikų propaguotojo Timothy Leary garsiojoje stovykloje Milbruke, kur buvo eksperimentuojama su LSD). Debiutavusi eilių rinkiniu 1958 m., šiuo metu di Prima – daugiau nei 4 dešimčių knygų autorė. Anarchistinio maišto ir utopinių vizijų „Revoliuciniai laiškai“ yra bene garsiausias poetės veikalas. Iš pradžių platinti kaip pogrindiniai „atsišaukimai“, skaityti gatvėse iš atvirų furgonų ir kontrkultūrininkų susibūrimuose, „Revoliuciniai laiškai“ knygos pavidalu išleisti 1971 m. ir vėliau sulaukė ne vieno leidimo, nuolat papildomi naujais laiškais-eilėraščiais.

Iš „Revoliucinių laiškų“

Skiriama Bobui Dylanui

Revoliucinis laiškas # 1

Ką tik suvokiau, kad tos statomos sumos – tai aš pati
neturiu jokių
užstatų, ką atiduot ar įkeist, kaip tik savo gyvenimą
mano dvasia išdalyta, išsmulkinta, paskleista ant
ruletės stalo, bandau atlošti kiek išgaliu
nieko kitko nepakiši maître de jeu *panosėn*
nieko neišbruksi pro langą, nėra baltos vėliavos
šis kūnas – viskas, ką turiu pasiūlyti, žaisti
šita betarpiška galva, ką ji sumes, mano ėjimas
slystant šita go lenta, žengiant kaip visados*
(šitaip viliamės) tarp eilučių

* Go – prieš 2,5 tūkst. metų Kinijoje atsiradęs ir iki šiol Tolimuosiuose Rytuose itin populiarus strateginis stalo žaidimas.

Revoliucinis laiškas # 4

Palikti sau, žmonės
užsiaugina plaukus.
Palikti sau, jie
nusiauna batus.
Palikti sau, žmonės mylisi
miega ramiai
dalijasi antklodėm, žole & vaikais
jie nebūna tingūs ar įsibaiminę
jie sėja sėklą, šypsos, jie
kalbasi. Žodis
išsiskleidžia savo esybe: meiliai lyti
smegenis, ausį.

Mes grįžtame su jūra, bangomis
grįžtame išvien su lapais, nesuskaitomi
kaip žolės, švelnūs, atkaklūs, mes prisimenam
kelią,
mūsų mažieji trepsena basi po visatos miestus.

Revoliucinis laiškas # 21

Ar gali tau
priklausyti žemė, ar gali
priklausyti namas, priklausyti
teisė į kito darbą (ištekliai, gamyklos
ar pinigai, skolinami už procentus)
o kaip su
jų duodamu pelnu, prieaugiu, su mašinomis
lėktuvais, mėtančiais bombas, ar gali tau
priklausyti nekilnojamas turtas, kad kiti
mokėtų tau nuomą, kieno
nuosavybė bus vis labiau retėjantis oras?
indėnai sako, kad žmogui
dera turėt ne daugiau, nei gali panešt
jo arklys.

Revoliucinis laiškas # 29

saugokis tų
kurie sako, kad mes žavūs pražuvėliai
kurie laukia, kada bus nubausti už ilgus plaukus
kurie verkšlena pajūriuos dėl mūsų atskirties

mes nesame vieniši: visose kalvose turime brolių
turime sesių džiunglėse ir ozarko plynaukštėje
mes netgi turime brolių speiguotoje tundroj
jie sėdi prie laužų, jie dainuoja, susikibę už rankų
jie dauginas: jie pareikalaus grąžinti žemę

niekur negalime nukakti, bet jie mūsų laukia
nėra tremties vietų, kur mūsų nepriimtų kaip sugrįžėlių namo
„labas rytas, broli, leisk man triūsti drauge su tavim
labas rytas, sese, leisk man
kautis vienoje gretoje“

Revoliucinis laiškas # 36

kas tie mes, kas tie
jie šiame reikale, mes
ar jie žudė indėnus, ne aš
mano žmonės, atgabenti čionai, pigi darbo jėga
eksploatuoti žemyną, mes
ar jie eksploatavo? ar tu
*pripažįsti bendrininkavimą, pavyzdžiui, „*mes
turime nešdintis lauk iš Vietnamo, mes *turime liautis*
nuodyti vandenį ir t. t.“ pažvelk atidžiau, žvilgtelk dar kartą
atsiskirk, paskelbk nepriklausomybę, neprisiimk
kaltės, kurią jie *nori suversti ir* mums
ŽMOGUS YRA TYRAS, GRAŽUS, gimęs
tobulai palaimai, kurios jie pavydi, tamsūs darbai
akina širdis, todėl jiems
gyvenimas yra kančia. pareikšk aiškiai.

Iš: Bob Kaufman. Solitudes Crowded with Loneliness. New Directions Publishing, 1965; The New American Poetry. University of California Press, 1999; Diane di Prima. Revolutionary Letters. San Francisco: Last Gasp, 2007; www.poemhunter.com
Vertė Andrius Patiomkinas

Aspidistros įvaizdis Britų imperijos klasių kovoje

George Orwell. *Lapok, aspidistra*. Romanas. Iš anglų k. vertė Arvydas Sabonis. K.: Kitos knygos, 2012. 278 p.

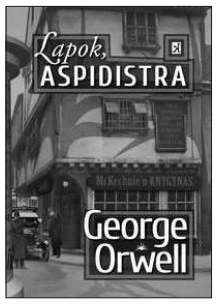

Orwello kitaip nepaimsi, kaip tik pasiraitojęs rankoves ir į darbą „atsinešęs“ atsakingai. Ne todėl, kad knygos būtų labai sudėtingos stiliumi ar minties kontrabanda. Literatūrinis zenitas buvo pasiektas puikiai žinomame romane „1984-ieji“, kur kas labiau šiurpinančiame odą niūriosios estetikos, baimės ir neišvengiamos nevilties kokteiliu nei naivoka distopija. Pats Orwellas buvo slidus žaltys, taip pat ramiai prisidėjęs prie anarchistų Ispanijos pilietiniame kare, kaip ir prie IRD (*Information Research Department*, Informacijos tyrimų departamento), gryniausia propaganda inkrustuoto anti-komunistinės raganų medžioklės aparato*.

„Aspidistroje“ aprašyta istorija tiek paprasta, kad pagal ją 1999-aisiais pastatyta vos ne romantinė to paties pavadinimo komedija – nors knyga visiškai nejuokinga. Gordonas Comstockas, nevykęs poetas, paskelbia karą pinigams: atsisako darbo reklamos agentūroje, įsidarbina labai prastame knygyne ir apsigyvena nuomojamoje *kamūrkėje* kažkur Londono išangėje pas eilinę piktai dorovingą tetą. Kova nenusiseka, Gordonas darosi tik piktesnis ir žiauresnis aplinkiniams, kol galiausiai *užstato* vaiką mylimajai Rosemary ir, didvyriškai nusikratęs savojo maišto, *atvirsta žmogumi*: grįžta į senąjį darbą, prisiima įprastus įsipareigojimus ir bemaž nusiperka nuosavą aspidistrą (prie jos grįšime vėliau).

Čia ir prasideda nesutarimai dėl „Lapok, aspidistra“ ideologinių pažiūrų. Uoliai Erico Blairo palikimą leidžiančios „Kitos knygos“, kaip ir „The Guardian“ (abu neslepiantys pozicijų kairiojoje smėlio dėžės pusėje), bent jau šiek tiek laiko ją pinigų Dievo nukarūnavimu ir „ydų rinkinio“ metraščiu. Knygų apžvalgininkai broliai Juddai Orwellą vadina konservatoriumi: juk Gordonas Comstockas, pagrindinis herojus, tampa labiau žmogumi ir mažiau arklio subine tik pametęs savąjį maištą ir džiugiai pri(si)ėmęs „normalias“ darbuotojo, tėvo, vyro ir piliečio pareigas. Žodžiu, ir autorius, ir knyga lieka pamatinė abejonė, ant kurios ilsisi visa šeimynėlė mažesnių abejonyčių.

Visgi pirmiausiai ši knyga, konservatoriška ji ar anarchistinė, yra apie pinigų fetišizavimą. Nepamirštant visų seksualinių poteksčių, fetišizavimas – tokia patologija, kai negyvam, bejausmiam daiktui priskiriamos socialinės ar net dvasinės savybės. Užuot likdamas *daiktu*, t. y. išraiška ir pasekme, toks objektas tampa *fetišu*: pradžia, priežastimi ir pamatu. Paskelbęs karą pinigams, Gordonas daugiau apie nieką ir nesugeba galvoti, kaip tik apie savąją kovą: žodžio „pinigai“ vartojimu „Aspidistra“ menkai nusileidžia Marxo veikalams. Kova *prieš* pinigus iš esmės tampa kova *už* juos, objektas uzurpuoja geismo tuštumą ir iš esmės ja *tampa*. Socialiniai santykiai, savivertė, net seksas prieš ateidami į Gordono realybę yra taip užlaužiami pensų, šilingų ir svarų prizmės, kad netenka ir prasmės, ir malonumo.

Slavojus Žižekas klasių kovą iliustruoja mados pavyzdžiu. Žemiausias sluoksnis mada nesirūpina, nes neturi net iliuzijos, kad gali sau ją leisti: jie tiesiog rengiasi drabužiais, ir tiek. Aristokratija / oligarchija mada taip pat nesirūpina, nes jie ją *kuria*, t. y. kad ir kuo apsirengtų, rytoj tai jau bus madinga. Mada rūpinasi tik vidurinės klasės: aukštesnioji vidurinė klasė ja seka, nes *gali* sau tai leisti, o žemesnioji – būtent todėl, kad *negali*, t. y. jaučia trūkumą, o šis sąlygoja geismą. Didžioji, nykioji Gordono tragedija ir yra priklausymas šiai, žemesniajai vidurinei, klasei, ką geriausiai nusako tai: „Comstockų giminėje apskritai *niekada nieko nevyksta*.“ Šis vyksmas ir yra didžiausias Comstockų geismas, dėl jo ne per didelė jokia auka. Gordonas bando gyventi pinigų sąlygojamomis vertybėmis, nuolat stebimas savojo *džentelmeno superego*, visiškai neturėdamas, sąmoningai pasirinkdamas neturėti priemonių šiam reikalavimui patenkinti. Mūsų herojui gėda skolintis, jis atsisako būti vaišinamas, o gavęs kelis svarus tuoj pat viską tuščiai iššvaisto, iš to net nepatirdamas padoraus džiaugsmo. Orwellas paprastai atsako į sudėtingą klausimą: kodėl būtent šie išnaudojamieji – kasininkai, padavėjai, žemosios grandies klerkai, komivojažieriai, smulkūs ir vidutiniai ūkininkai, asistentai, praktikantai – tvirčiausiai gina savuosius išnaudotojus. Nes atsistoję laipteliu žemiau jie netektų net ir iliuzijos, o palypėję kiek aukščiau įgytų cinizmo prabangą.

1936-aisiais, vykdamas kariauti į Ispaniją, Orwellas Paryžiuje susitiko ir pietavo su Henry Milleriu, bohemiško skurdo ir fauniško, seksualumu trykštančio gyvenimo apaštalu. Gordonas Comstockas yra anti-Milleris. Milleriui patinka pinigai, dėl malonumo jis gali skolintis ir neatiduoti, apgaudinėti, išnaudoti, bet visa vyksta taip nuoširdžiai, kad perversija yra įšventinama, virš jos suspindi aureolė ir dabarties akimirką šventvagystė be tardymo priimama į dausas. O Gordonas yra būtent tas, kuris, pasak Millerio, stovi ant dabarties lyg ant tilto tarp praeities ir ateities, statistas savo paties gyvenime, pasmerktas amžinai dejuoti ir laukti niekad neateisiančio išsipildymo – iliuzinės talento pergalės prieš pinigus. Gordono skurdas yra nykus, tyliai laužiantis dvasią ir kūną, vegetacinis, nemeniškas, nebohemiškas, nuobodus, nei laimingas, nei tikrai nelaimingas, pilkas, prėskas, visiškai neseksualus – net vienintelis prabangos vakaras, brangus vynas ir prostitutės Comstockui baigiasi alkoholine impotencija, „trūkiu“ ir sunkiu rytu kameroje.

Nevykėlis vis užsimena svajojantis apie karą, apie priešo lėktuvus virš šios aseptiškos, nykios, pelėsiu dvokiančios civilizacijos. „Aspidistra“ rašyta 1934–1935 m., kai antrojo didžiojo karo nuojauta jau po truputį, osmozės būdu ėmė skverbtis pro Trečiojo Reicho membranas ir infekuoti žemyną. Pirmasis karas, palikęs luošių armijas ir tradicinių imperijų griuvėsius, vis labiau ėmė rodytis tik repeticija prieš tikruosius fejerverkus. Antra vertus, tai galima prilyginti apokaliptinių vaizdinių populiarumui pastaraisiais metais: visa baigiantis įvykis atrodo kur kas realesnis nei asmeninių vargų ar vienatinio kapitalizmo pabaiga, jis tampa debesų lengvumo išganymu, kurio visiems bus atriekta po lygiai. Būtų galima net spekuliuoti, kad, prieš prasidėdamas invazija į Lenkiją, Antrasis pasaulinis karas metų metus egzistavo kaip kolektyvinis fantazmas, kiekvienam atskiras, bet visiems bendras Realybės išsipildymo pažadas. O... kaip tuomet yra su XXI a. apokalipsėmis?

Ravelstonas, Gordono draugas ir turtingas socialistinės pakraipos literatūrinio žurnalo „Antichrist“ redaktorius, taip pat laukia – laukia antrojo Marxo atėjimo. Įsitikinęs, kad kapitalizmas tuoj išsivadės, jis niekaip nepastebi, kad šiame laukime po truputį plėksta ne kapitalizmas, o socializmas – kuris, beje, lieka turtingųjų, tokių kaip pats Ravelstonas, privilegija. Geradarys redaktorius jaučia didžiulę *pagarbą* žemosioms klasėms, dėl jos net apriboja asmenines metines išlaidas iki 800 svarų minimumo. Gordonas, toli gražu ne vargingiausia Londono siela, gyvena iš kiek daugiau nei 100 svarų per metus. *Totali pagarba* yra visiškas aklumas, apsaugantis abi puses nuo bet kokio tikrai nepatogaus veiksmo ir palaikantis iliuziją, kad *viskas nėra gerai, bet tikrai gali būti*. Tokia skurdo vaidyba, beje, vis dar yra tarp populiariausių sporto šakų: apie esminius pokyčius visuomenėje kur kas produktyviau kalbama prie 7 litus kainuojančio alaus bokalo (jei norite: šiltoje svetainėje rašant knygos recenziją) nei atsitiktiniame pusrūsyje apsikabinus plastikinį žaliosios „Upytės“ kaklelį**.

Gordono *atsivertimas* į *normalų* gyvenimą, kurio pagrindinis knygos veikėjas prisipažįsta visuomet slapta troškęs, yra ne tik jo *tapimas žmogumi*, bet ir (post)modernaus ideologijos subjekto gimimas. Ankstesnieji subjektai galėjo teisintis nežinojimu ir patiklumu, kuriuo pasinaudojo koks totalitarizmo Antžmogis arba visa apimanti, save reprodukuojanti Sistema, o 1935-aisiais iš naujo Londone gimęs Gordonas Comstockas yra iš kitos padermės. Jis puikiai *supranta*, kad dabar elgsis visiškai priešingai saviems principams ir prisidės prie Sistemos funkcionavimo, tačiau yra pasiryžęs *elgtis taip, lyg nesuprastų*. Pirmasis dalykas, kurio jis užsimano naujame bute, – tai anksčiau taip nekęsta aspidistra, *nuosava* aspidistra. Aspidistra, beje, yra tokia kambarinė gėlė, kuri dėl atsparumo priplėkusiam orui ir visuotinio gajumo buvo tapusi *garbumo* simboliu tarp žemesniosios vidurinės klasės britų. Jei lange žaliuoja aspidistra, kaimynai žino, kad tau gal ir vėjai kišenėje, bet kol kas dar *visi namie*. Įdomias naujas postkolonialistines interpretacijas atveria aspidistros kilmė. Natūraliomis sąlygomis ji auga tik Pietryčių Azijoje – taip pat ir Indijoje bei Indokinijoje... Nors lažybų dabar jau tikrai nebėra kam išspręsti, galiu statyti dešimt su vienu, kad Birmoje kaip Britų imperijos pareigūnas jaunas dieneles leidęs Orwellas šio smagaus faktelio tikrai nepraleido pro akis.

Matyt, atėjo laikas ir man nuspręsti, kurioje žaidimų kambario pusėje savąsias kubelių pilis stato Orwellas. Reikėtų pabrėžti, kad „Lapok, aspidistra“ yra iki nykumo ir apsėdimo grynas realizmas, toks sarkastiškas, kartus ir aktualus, kad šiuo metu yra aktualesnis už labiau žinomus „1984-uosius“ ir „Gyvulių ūkį“. Šį lengvai požeminį, meistriškai, bet be didesnių pastangų, organiškai visa skalaujantį depresyvųjį sarkazmą pražiopsoję interpretuotojai Gordono atsivertimą klaidingai mato kaip „konservatizmo triumfą“. Akivaizdžiai nekišdamas kurios nors iš neva kariaujančių ideologijų (kaip tai darė neseniai („Š. A.“, I.4) apžvelgtas Uptonas Sinclairis „Džiunglėse“), Orwellas mato kapitalizmo hegemoniją tokiu kampu, kuris įmanomas – ganėtinai akivaizdu – tik žvelgiant iš kairės upės pusės.

TOMAS MARCINKEVIČIUS

* Apie Orwello panaudojimą šaltojo karo propagandoje plačiau rašo Marius Plečkaitis straipsnyje „George'as Orwellas: tarp propagandos girnų“ („Š. A.“, I.18).

** Užsimojusiems kaltinti purizmu norėčiau atsakyti, kad šį sakinį reikėtų skaityti be ironijos ir kad skurdo fetišizavimas *(mes gėrėm pilstuką ir kovojom prieš Sistemą)* yra tik dar viena pinigų fetišizavimo išraiška.

Paprasti dalykai nepaprastai

Julius Keleras. *66 istorijos*. Dailininkė Kamilė Gužaitė. K.: Kitos knygos, 2012. 36 p.

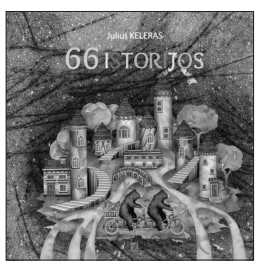

Šiek tiek nejauku, kai knygoje vyksta varžytuvės. Tiesa, dažniausiai vienas su kitu varžosi veikėjai. O štai verčiant Juliaus Kelero knygelės puslapius belieka stebėtis dailininkės Kamilės Gužaitės iliustracijomis, dailumu pranokstančiomis tekstą, o kartais ir atvirkščiai.

Šios šešiasdešimt šešios istorijos, kurių suskaičiavau dvidešimt devynias (derėtų pasiteirauti autoriaus – ar sulauksime tęsinio?), skirtos vaikams, tad nieko keisto, kad jas apraizgę piešiniai nuspalvina ne tik knygos puslapius, bet ir pilką *nors tu ką* dieną. Jau vien dėl šios priežasties vertėtų permąstyti vaikiškumo sampratą. Gal aš esu vaikas, jei mane žavi dailios žaismingos iliustracijos? O gal vaikiški piešiniai gali būti patrauklūs, įdomūs ir suaugusiesiems?

Atsakymų į šiuos klausimus ieškome pasakojamose istorijose. Neretai jose veikia sagos, sviedinukai ir kiti nesunkiai apčiuopiami ir, atrodo, su giliais apmąstymais mažai ką bendro turintys objektai. Tačiau perskaičius istoriją sviedinukas tampa savas, atpažįstamas – ne kaip žaislas, o kaip esatis – žmogiškas. Jis nusprendžia pasikeisti spalvą. Mums juk tai irgi nesvetima.

O štai sagos istorija primena daugeliui pažįstamą savivertės, priklausymo kam nors dilemą. Tuos atvejus, kai esi pamirštas, pamestas, lyg ir visai netyčiomis, o iš tikrųjų, pasirodo, buvai atsarginis ar paprasčiausiai nereikalingas. Kaip kokia saga.

Be pa(si)metimų beigi pasikeitimų šiose istorijose išryškėja tapatybės paieškos linija, kurią taikliai perteikia vanduo, klausiantis savęs: „Kas aš esu?“

Taigi, vaikiškos istorijos gali būti turiningai skaitomos ne tik vaikų. Kartkartėmis atmintin sugrįžta, rodos, seniai pamirštos pasakos, tad skaitant naujas galima nesunkiai atrasti įvairiausių sąsajų tarp *anuomet* ir *dabar*.

Vis dėlto labiausiai žavi tai, kad dailininkė, kaip ir autorius, paprastus dalykus vaizduoja nepaprastai. Kai kurios istorijos neįtikina iki galo (paūgėjus gi vis sunkiau patikėti), tačiau knygelę pavadinčiau gražia. O kadangi gražūs dalykai patinka vaikams... patiks ir ne vaikams.

AGNĖ ALIJAUSKAITĖ

Desakralizuota Biblija ir sakralizuotas lytiškumas

Margaret Atwood. *Tarnaitės pasakojimas*. Romanas. Iš anglų k. vertė Nijolė Regina Chijenienė. V.: „Baltų lankų“ leidyba, 2012. 333 p.

„Vienas iš dalykų, kurių vengiau šiame romane, tai pavaizduoti kažką, kas nebūtų įvykę mūsų pasaulyje“, – taip šiuolaikinė Kanados rašytoja kalba apie šį savo romaną. Vieni jį apibūdina kaip mokslinės fantastikos kūrinį, ir kaip toks jis pelnė kelis apdovanojimus, o pati Margaret Atwood linkusi apie jį kalbėti kaip apie spekuliatyviąją fikciją. Imdamasi aštrios socialinės kritikos, šiame romane rašytoja rimtai ir su paslėpta ironija išryškina būdingas ne vien pozityvias mūsų laikų socialines, ekonomines, politines ir religines tendencijas, jas kažkiek hiperbolizuoja ir sudeda į įsivaizduojamą iš jų sudarytą netolimos ateities paveikslą – koks jis būtų, jei tos tendencijos įsigalėtų kaip gyvenimo normos.

Nuo pat pradžių šis socialinės fantastikos kūrinys įtraukia į neįprastą ir tuo neįprastumu intriguojančią, puslapis po puslapio lėtai ir atsargiai atveriamą žiauroką Gileado respublikos tikrovę, tokią, kokios sulaukti išties nesinorėtų. Viename autokritikos tekste rašytoja rašo, kad ši „knyga yra distopija – negatyvi utopija. Ji priklauso negatyvių utopijų tradicijai, kuri eina greta utopijų tradicijos. Ši tradicija siekia Platoną ir Apreiškimo knygą, ją savo kūriniais tęsia tokie žmonės kaip Jonathanas Swiftas, Anatole'is France'as, Williamas Morrisas ir daugelis kitų.“ Distopijos žanrą šiandien plėtoja ir populiariosios, ir rimtosios literatūros kūrėjai. Vieni kurdami ryškesnius fantastikos elementus, kiti – kaip ši Kanados rašytoja – likdami arčiau realizmo.

Šis susimąstyti verčiantis minties eksperimentas yra vienas iš geriausių Margaret Atwood kūrinių, jau dabar vadinamas šiuolaikine klasika (tai, regis, šeštoji į lietuvių kalbą išversta jos knyga). Kai pasirodė Britanijoje, „Tarnaitės pasakojimas“ buvo įtrauktas į 1986-ųjų Bookerio premijos trumpąjį sąrašą, tačiau jos negavo. Net penki rašytojos kūriniai įvairiais metais pretendavo į šią premiją. Ir vienas jų galiausiai ją pelnė 2000-aisiais – tai romanas „Aklasis žudikas“ (2003 metais jis išleistas ir lietuviškai, iš anglų k. vertė Valdas V. Petrauskas). Šiai daugybe premijų apdovanotai vienai garsiausių Kanados rašytojų pernai suteiktas ir karalienės Elžbietos II deimantinio karūnavimo jubiliejaus medalis.

„Tarnaitės pasakojimas“ yra Margaret Atwood (g. 1939) vidurinio kūrybos laikotarpio kūrinys, Kanadoje pasirodęs 1985 metais. Kaip ir kituose jos romanuose, šiame gan ryški feminizmo tema. Nors, kaip pabrėžia rašytojos kūrybos tyrinėtojai, Margaret Atwood „niekada nebuvo tik kurios nors vienos feministinės grupės balsas, ji visada turi savo individualią poziciją“. Štai kodėl „Tarnaitės pasakojime“ moterų judėjimui pritariama ir kartu jis kritikuojamas, ambivalentiškai ir gal net kiek painokai supinant feminizmą ir antifeminizmą. Panašiai dviprasmiškai žaidžiama ir religinėmis bei antireliginėmis temomis.

Be to, tai Šiaurės Amerikos romanas su nuorodomis į to žemyno XX a. 7–8 dešimtmečių istorinį kontekstą ir net senesnę JAV praeitį: pvz., kelias Amerikos feminizmo bangas, jų vidinius debatus, taip pat XVII–XVIII a. JAV puritonų istoriją – vedami troškimo kurti teokratinę visuomenę, jie čia atsikėlė iš Anglijos, kur buvo persekiojami. Beje, Amerikos puritonizmo istoriją rašytoja studijavo besimokydama Harvardo universitete ir šį romaną ji dedikuoja jai dėsčiusio Perry Millerio atminimui. (Kitas profesorius, dėstęs jai Toronto universitete, buvo Northropas Frye, garsėjantis savo literatūrologiniais darbais apie Biblijos įtaką Vakarų literatūrai.) O Mary Webster, kuriai irgi dedikuota ši knyga, kaip viename tekste aiškina rašytoja, „buvo viena iš mano protėvių, kaip ragana pakarta Konektikute“.

Daugiaidėjiniu ir ambivalentišku turiniu „Tarnaitės pasakojimas“ skaitytojui užmena ne vieną mįslę aliuziją, kurios įminimas slypi šiuolaikiniame pasaulyje. Romane gvildenamos temos dar ir dabar yra aktualios ir perspėjančios. Bylojančios apie tai, kur veda kovingasis radikalusis feminizmas, liberalioji demokratija, teokratinis socializmas, sektantiški religiniai judėjimai, aplinkos užterštumas, gyventojų skaičiaus mažėjimas, elektroninė bankininkystė ir netgi hermeneutinio tekstų suvokimo nuosmukis, nehumaniškas mokslinio diskurso objektyvumas ir kt. Be to, rašytoja užkabina ir klasikinę žmogaus prigimties temą, rimtai ir su satyra kalbėdama apie šešėlinę sąmonės pusę ir tai, kaip ši reiškiasi socialiniuose, politiniuose, religiniuose judėjimuose.

Romanas nukelia į netolimą įsivaizduojamą ateitį – teokratinį režimą Gileado respublikoje, kuri radosi JAV teritorijoje po politinės katastrofos XX a. pabaigoje. To režimo ideologija paremta selektyviomis biblinėmis, pasaulio literatūros, poezijos frazėmis. Į luomus suskirstytų vyrų ir moterų santykiai bei aprangos kodai čia griežtai reglamentuoti, nebėra popierinių pinigų ir finansiniai reikalai tvarkomi per Kompabanką, maistas parduodamas už talonus, bažnyčios paverstos muziejais, visur prikaišiota slaptų mikrofonų, režimo taisykles pažeidusieji kabinami ant kablių Sienoje ir kt.

Romano pagrindinė veikėja ir pasakotoja yra Tarnaitė Fredinė (angl. *Offred*, t. y. „of Fred“, priklausanti Vadui Fredui), ji turi „pasą“ ant kulkšnies – ištatuiruotus skaičius ir akį. Iš ankstesnės paskyrimo vietos ji atvežta pas šį vyresnio amžiaus Vadą, gyvenantį su senyva Žmona, iki diktatūros buvusia televizijos pamokslininke. Vado namuose Tarnaitė turi jai skirtą kambarį su gipsine akimi lubose, nuo jų kabo šviestuvas, ant kurio pasikorė anksčiau čia gyvenusi Tarnaitė. Iš dabarties Fredinė prisiminimais vis grįžta į tuos anuos laikus, į liberaliąją demokratiją JAV, kur ji avėdavo sportbačiais su spyruokliuojančiais padais, mūvėdavo šortus, džinsus ir sportines kelnes, kur turėjo darbą bibliotekoje, sąskaitą banke, dukrą ir vyrą, kuris ją vedė palikęs kitą šeimą. Ji vis prisimena savo feministę motiną, dalyvavusią maištuose prieš pornografinius žurnalus, riaušėse dėl abortų. Prisimena, kaip už gimstamumo skatinimą pasisakiusią motiną puolė kitaip manančių feminisčių grupės. Romano pagrindinė veikėja Fredinė, kartu su kitomis Tarnaitėmis, Žmonomis ir Tetomis dalyvaudama viešose gimdymo apeigose, kur moteriškas pavydas ir neapykanta susipina su paslėptu erotiškumu ir susakralintu lytiškumu, mintyse savo motinai feministei taria: „Tu norėjai moterų kultūros. Štai tau moterų kultūra. Ne tokia, kaip tu įsivaizdavai, bet ji yra“ (p. 139). Kaip viename interviu sako pati rašytoja, šiame romane ji norėjusi pavaizduoti, kas būtų, jei tam tikros feministinės pažiūros prieitų savo logines išvadas. Kaip matome, tai būtų absurdiška tikrovė, kurioje feministinis moterų teisių įgyvendinimas tampa moterų teisių paneigimu.

Moterų kultūra Gileado respublikoje darniai bendradarbiauja su vyrų kultūra. Čia įgyvendinta išsvajotoji lyčių lygybė – su kiekvienam derama griežtai apibrėžta funkcija, kurią nusako personažų bibliniai vardai metaforos (pvz., Tarnaitė, Morta, Teta Sara, Akis, Angelai ir kt.). Be to, pats respublikos pavadinimas Gileadas yra vietovardis iš Biblijos: vienoje jos knygoje minimas kaip derlingas kraštas (Jer 22, 6), o kitoje – kaip kraštas, „kupinas nedorybių, – jie tikrai prieis liepto galą“ (Oz 12, 12). Vyrai čia yra religiniai, politiniai ir kariniai Vadai. Juos supa žemesnio rango tvarkos saugotojai: Akys (slaptųjų tarnybų agentai), Angelai (kareiviai) ir Sargai (policininkai). Vadams talkina elitinės moterys – karinės spalvos žalsvai rudomis suknelėmis vilkinčios Tetos, feministinės galios įsikūnijimas. Pastarųjų darbas yra indoktrinuoti Raudonajame centre rengiamas Tarnaites (per trumpą laiką pakeisti jų požiūrį į daugelį dalykų), vadovauti viešiems moterų (gimdymo, bausmių) ritualams ir kt.

Tetų parengta Vado namuose gyvenanti Tarnaitė Fredinė turi daug laisvo laiko ir – lyg senuose paveiksluose – vis sėdi prie praviro lango laukdama – ko? Kad atliktų savo funkciją – taptų surogatine motina, Vadui ir jo Žmonai pagimdytų vaiką. Surogatinė motinystė romane vaizduojama kaip teokratinės Gileado diktatūros norma. Šioje santvarkoje nebėra vietos šeimai, meilei, erotikai, čia leidžiamas tik griežtai ritualizuotas nesantuokinis seksas vien reprodukciniais tikslais. Kaip būdas išspręsti mažėjančių gimstamumo rodiklių problemą, atėjusią iš anų laikų ir sąlygotą abortų taikymo, moterų ir vyrų nevaisingumo dėl aplinkos branduolinio užterštumo, AIDS epidemijos, sifilio ir kt.

Žmogaus lytiškumas čia paverstas ritualizuota „religija“, kuri grindžiama paraidžiui interpretuojama Biblija. Jau romano epigrafe rašytoja cituoja Pradžios knygos 30 skyriaus 1–3 eilutes, pasakojančias, kaip Jokūbo žmona Rachelė, nesusilaukusi su juo vaikų ir pavydinti jų turinčiai savo seseriai, prašo, kad Jokūbas sueitų su tarnaite Bilha ir ši ant Rachelės kelių pagimdytų jai ir Jokūbui vaiką. Reikia pripažinti, kad tai viena iš daugybės eilinį Biblijos skaitytoją trikdančių scenų. Be pažodinės, ji dar turi gilesnę religinę reikšmę. Ji byloja apie paradoksalią tikėjimo logiką, apie Dievą, netikėčiausiais būdais žmogų išvaduojantį iš negarbingiausių, žeminančių gyvenimo situacijų – taip Senojo Testamento laikais žiūrėta į vaikų nesusilaukusią šeimą. Romane parodoma, kaip pažodžiui suvokiant ši scena padaroma tikratikiais save vadinančios sektos praktikuojamos surogatinės motinystės ideologiniu pagrindu. Šią šventraščio istoriją Tetos skaito Centre rengiamoms Tarnaitėms. Ją namiškiams skaito Vadas, atlikdamas Tarnaitės apvaisinimo ceremoniją.

Toks yra šis Kanados postmodernizmo kūrinys. Parašytas kaip šalta ir rūstoka kovingojo radikaliojo feminizmo ir sektantiškos pseudokrikščionybės parodija. Kaip intertekstas su nuorodomis ne tik į Bibliją, bet ir į kai kuriuos literatūrinius, muzikinius šaltinius (pvz., Centre Tarnaites Tetos moko mankštintis skambant Fryderyko Chopino muzikai). Romanas kupinas asociatyvių nuorodų ir į istorines realijas (pvz., talibų Afganistaną, Mao Dzedongo komunistinę Kiniją, Viktorijos laikų Angliją, fašistinę Vokietiją, komunistinę Sovietų Sąjungą ir kt.). Pati rašytoja prisimena: „Tarnaitės pasakojimą“ ji pradėjo 1984 metų pavasarį, gyvendama Vakarų Berlyne, tuo laiku vis dar apsuptame Berlyno sienos.

Ši iš besikeičiančių Tarnaitės praeities ir dabarties gyvenimo epizodų sudėliota mozaika turi postmodernią atvirą pabaigą ir metafikcinį epilogą. Apsisukus istorijos ratui, romano pabaigoje įžengiame vėl į demokratijos laikus, pakeitusius diktatūrą. Tokiais liberaliais 2195 metais vyksta tarptautinis istorikų simpoziumas apie buvusią Gileado respubliką. Savo pranešime profesorius Džeimsas Darsis Peišotas iš Anglijos kai ką moksliško, ko Tarnaitė nepapasakojo, pasako apie Gileado diktatūrą ir jos žlugimo priežastis, apie paties „Tarnaitės pasakojimo“ radimosi istoriją. Šiuo epilogu rašytoja išsako kelias kritines mintis ir apie vadinamąjį mokslinio diskurso objektyvumą, nuspalvintą akademinės bendruomenės pageidaujamu humoru. Plojimais palydėtas profesoriaus geras mokslinis pranešimas skamba lyg beširdis kontrastas žmogiškai jautriam Tarnaitės pasakojimui apie savo nelengvą patirtį diktatūroje.

Romane dėstoma šiuolaikinio gyvenimo kritika sukelia įvairių minčių. Net demokratiškiausiose JAV į jį buvo žiūrima prieštaringai. Štai, pavyzdžiui, kai kurios aukštosios mokyklos šį kūrinį lengvai įtraukė į literatūros studijų programą kaip žadinantį studentų diskusijas apie dabartį. O kitos aukštosios mokyklos jį atmetė kaip netinkamą dėl įžeidaus religinių ir feministinių temų traktavimo, savižudybės, iškreipto sekso temų. Ir viena, ir kita pusė savaip teisi. Čia daug kas priklauso nuo to, kaip šį ambivalentišką, provokatyvų romaną interpretuosi: paviršutiniškai – kaip feministinį ir antikrikščionišką ar kiek giliau – kaip kritikuojantį ir pajuokiantį kovingąjį radikalųjį feminizmą bei pažodinį Biblijos naudojimą sektantiškos ideologijos tikslais. Tai romanas, apie kurį jau parašytos ir rašomos įvairios mokslinės studijos, kaip ir apie kitą Margaret Atwood kūrybą (poeziją, apsakymus, romanus, eseistiką ir kt.). Tad jo pasirodymas lietuviškai yra svarbus įvykis mūsų akademinei literatūrologų bendruomenei. O ir paprastam skaitytojui, mėgstančiam šiuolaikinę literatūrą su stipriu idėjiniu užtaisu.

„Tarnaitės pasakojimo“ lietuviškas leidimas yra reikšmingas įvykis ir mūsų vertimų istorijoje. Jis yra iš ypatingesnės kalbos kūrinių, kuriuos versti nėra lengva. Kad ir dėl Gileado respublikos naujakalbės su savitais naujadarais – kaip kad jų kitokių turi ir George'o Orwello distopija „1984-ieji“. Pvz., Vaduotuvės, vykstančios žalioje vejoje su pastatyta pakyla, ant kuriuos atliekamas bausmės ritualas – už neviešinamus nusikaltimus pakariamos moterys; Publikucija, kai žalioje vejoje susirinkusios Tarnaitės, paragintos Tetų, lyg minia per roko koncertą puola ant atvesto prasikaltusio vyro; arba Tarnaičių numerių kompatikra, išeinant iš Vadų gyvenamo rajono ir kt. Prityrusiai vertėjai Nijolei Reginai Chijenienei pavyko juntamai perteikti romano potekstes ir implikacijas, tikslia ir glausta kalba rašytojos sukurtą įtemptą, šiurpoką pasakojimo atmosferą.

Nors ir nukelia į įsivaizduojamą distopinę tikrovę, šis romanas nėra vien tik fantazijos žaismas. Jis išaugęs iš mūsų laikų realybės. Skaitytojui tenka nelengva užduotis skaitant „Tarnaitės pasakojimą“ atpažinti jame tiesiogiai ir netiesiogiai pavaizduotas mūsų laikų gyvenimo realijas. Ši knyga moko nepasiduoti būties lengvybei (kaip sako Tarnaitė: „Aš pasakoju jums istoriją ir žadinu jūsų būtį“, p. 288). Ji moko skaityti laiko ženklus. Parodydama, kiek nedaug tereikia, kad tos į vis didesnes žmogaus laisves vedančios tendencijos virstų kalėjimu.

DALIA ZABIELAITĖ

Metų verstinės knygos projektas

Rogachina, arba Ką iš tikrųjų pasakė Kęstutis?

Šurmuliavo Vilniaus centras. Su Noberta susitikome prie linksmai apmegztų medelių Vinco Kudirkos aikštėje. Gedimino prospekto palapinėse garavo ryžiai su daržovėmis ir mėsa, čirškėjo šašlykai, dailininkai, stikliai ir kalviai nesvetingai žvelgė į praeinančius, bet nieko neperkančius žmones. Sėkmingai prekiavo aludariai, stebuklingų kremų pardavėjai, prospektas skambėjo ir bumbsėjo. Fokusininkas gesino žioplių cigaretes kažkur jas pradangindamas; bernaitis žirklėmis trumpino virves, kurių viena vis tiek būdavo ilgesnė:

– Kaip tu kerpi? Žiūrėk, virvės turi būti vienodos. Tu nukirpai, o vis tiek viena virvė ilgesnė...

– Einam, nemėgstu fokusų, – timptelėjo už rankovės Noberta.

Sėdėdamos ant palangės pagalvėlių tylios Totorių gatvės sulčių bare gėrėme šviežias „Rudens šilko“ sultis; kavinėje skanavom truputį brendžio su vyšnių pyragu, Pilies gatvėje čepsėdamos tirpdėm ledus... Grįžtant į Katedros aikštę užkliuvau už atsiknojusios grindinio trinkelės ir... jau gulėjau vidury gatvės. Iš abiejų pusių sustojo mašinos... Kažkas suriko: „Jėzus Marija!“ Kažkas angliškai mane guodė ir kėlė. Noberta aimanavo. Plaštaka, krumpliai ir pirštai priminė rausvai mėlyną bandelę. Skaudėjo visą kūną.

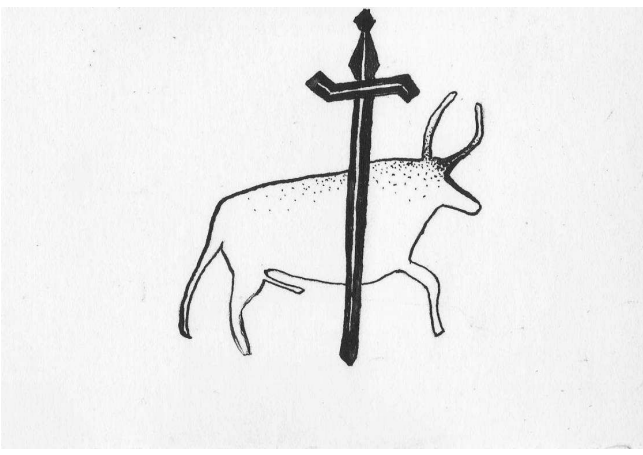

...Guliu lovoje. Namuose. Skaitau 1904 m. Aleksandro Brücknerio parašytą veikalą „Starożytna Litwa“ ir gailiu vargšų senųjų prūsų, jotvingių, latvių. Na, o lietuviai... „Šiandien lietuvis ir latvis išsaugojo charakterį ir kalbą, bet pametė supratimą senojo tikėjimo, išskyrus kelis mažai reikšmingus vardus ir papročius, kaip atminimą senos praeities.“ Taip užbaigė knygą ponas Aleksandras. Taigi, taigi. Nors neišvengta daugybės klaidų, joje garbingai pripažinta, kad mokslininkai nepajėgūs išnagrinėti ir išaiškinti mus pasiekusių baltų religijos duomenų. Sovijaus vardo aiškinimai bevaisiai, „dievų Andajaus ir Nonadajaus etimologija iki šiol neaiški (*litewski* andaj *i in. analizie językowej wcale się nie poddają*)“ ir t. t. Prasti ir keisti tie baltai. Gražu, kad lenkams (A. Brückneriui, Antoniui Mierzyńskiui, Henrikui Lowmiańskiui, J. Powierskiui ir kt.) išvis buvo įdomūs kaimynai. Turėdami įvairiausių tikslų, jie domėjosi mitologine baltų tematika, analizavo kai kuriuos faktus, duomenis ir sampratas. Apmaudu, kad dabar lietuvių kalbininkams, mitologams ir kitiems tyrinėtojams nebeįdomios Sovijaus, Andajaus etimologijos, o į Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio pasakytus esą nesuprantamus priesaikos žodžius įstengiama sureaguoti gana primityviai: „Kažką paburbėjo ir tiek...“

Minėtojo veikalo 82 puslapyje aprašoma 1351 m. rugpjūčio 15 d. Kęstučio priesaika ir jaučio aukojimas, kai susivieniję Vengrijos ir Lenkijos karaliai su kariaunomis žygiavo prieš Lietuvą. A. Brückneris, cituodamas A. Mierzyńskį, kuris rėmęsis vokiečių ir vengrų šaltiniais, rašė: „Kęstutis pažada apsikrikštyti ir sudaryti sąjungą su Lenkija ir Vengrija, o už tai gausiąs karūną, būtų grąžintos kryžiuočių užimtos žemės bei būtų saugomi nuo kryžiuočių ir [Kęstutis] prisiekė taip: laukuose (kažkur Volynėje), prieš vengrų karaliaus Liudviko palapinę, kur buvo išrikiuota kariuomenė, atvedė žalą jautį, pargriovė jį ir pririšo prie dviejų stulpų; „lietuvišku“ peiliu Kęstutis dūrė į pagrindinę arteriją; gausiai ištryško kraujas, tai buvo geras ženklas; tuo krauju jis ir kiti lietuviai išsitepė veidą ir rankas, šaukdami lietuviškai: „Į raguotį pažvelk, mūsų Viešpatie, ir į mus.“ Taip prisišaukus dievų dėmesį, Kęstutis liepė nukirsti galvą ir tris kartus jis ir kiti lietuviai praėjo tarp galvos ir kūno – tegul jie taip braidys kraujuose, jeigu priesaikos nesilaikys – tačiau, nepaisant iškilmingos priesaikos, tamsią naktį Kęstutis ir lietuviai iš Liudviko stovyklos pabėgo.“

Ši Kęstučio priesaika įrašyta Dubnicos kronikoje. Alvydas Nikžentaitis mano „Dubnicos kronikos autorių buvus vengrą“ (*Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai I*, V., 1996, p. 401–402). Kronikoje buvo užrašyta, kad lietuviškai šaukdami *(clamentes Lithwanice)*: „Rogachina roznenachy gospanany.“ Tai reiškia: „Dieve, dėl mūsų ir mūsų sielų pažvelk į raguotį. Šiandien įvykdoma mūsų žadėtoji sutartis“ ir t. t. (vertė Dalia Dilytė). Kitoje minėto leidinio pastraipoje A. Nikžentaitis parašė, kad „Kęstučio priesaikos žodžiai ligi šiol neiššifruoti“.

Minėtų „Baltų religijos ir mitologijos šaltinių“ pirmojoje dalyje (p. 406) 1351 m. Bažnyčios istorijoje arba Kronikoje apie tą pačią priesaiką parašyta: „...žengdamas tarp jaučio galvos ir kūno, prisiekė, kad taip teatsitinka jam, jei nesilaikysiąs pažadėto. [...] Man šitai papasakojo ten dalyvavęs karys, vardu de Sternegge“ (vertė Dalia Dilytė).

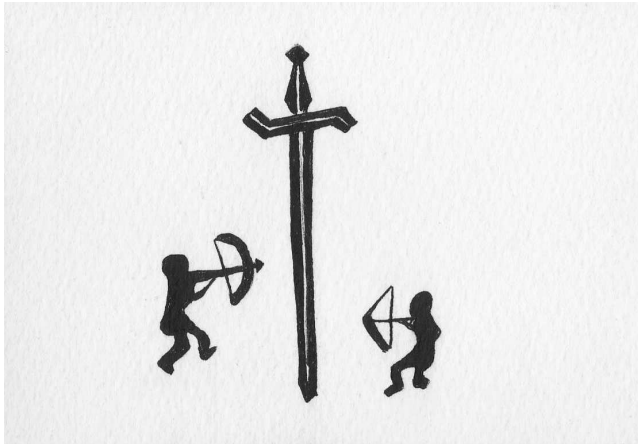

Lenkai ir vengrai vėliau kaltino Lietuvos didįjį kunigaikštį Kęstutį, kad jis sulaužė priesaiką ir pabėgo.

Ir man lovoje kiūtant staiga pasidarė labai linksma. Akivaizdi tiesa, kad jokios priesaikos Kęstutis nesulaužė – ką jis tada pasakė arba ką prisiekė, tą ir padarė. Tai vengrų karalius turbūt norėjo apmulkinti Kęstutį, o jis prie Liudviko palapinės pasakė tik kelis žodžius: „Rogachina roznenachy gospanany.“ Jis prašneko ne lietuviškai, o Lietuvoje vartota kanceliarine senąja slavų kalba, sakykim, savaip „žemaičiuodamas“... Užrašytą pasakymą truputį pakoregavus būtų galima šifruoti taip:

Rogachina rozne nachy gospanany = Raguotasis išskiria (ar išskirs) mūsų valdovus (arba viešpačius).

Taip prisiekęs Kęstutis turbūt ramiai šypsojosi į ūsą bendražygių būryje, nes jie visi žinojo, kad taip buvo padarytas svarbus sprendimas – žemę užklojus Žolinės prietemai buvo būtina palikti vengrų karalių Liudviką su kariauna ir joti iš Volynės su saviškiais namo.

Vengrų ir lenkų kariūnai, stebėję kruviną pagonių aukojimą ir išgirdę didžiojo kunigaikščio žodžius, turbūt ilgai apie tai kalbėjo ir, kaip užrašyta šaltiniuose, įvairiausiai vartaliojo tuos Kęstučio žodžius bei vylėsi gavę tai, ko norėjo. Ryte atsibudę lenkai ir vengrai nebežygiavo plėšti Lietuvos, o Kęstutis su jo priesaiką puikiausiai supratusia kariuomene laimingai grįžo namo. Štai ir pasaka baigta.

Kas Kęstučio priesaiką iššifruos geriau? Tikiuosi ir laukiu.

ALDONA RADUŠYTĖ

Autorės piešiniai

Vidinis kraujo gyvūnas

Kartais dienų dienas praleidžiu stovėdamas ant galvos. Iš kojų suteka kraujas į kaulinę amforą, pripratęs prie greito ėjimo, priversdamas užvirti nežinia iš kur atsiradusį arbatinuką. Tas skystis, tekantis mano kūno žalvariniais vamzdeliais, tarsi mažas raudonas žiurkėnas, sukantis pulso ratą. Deja, jo niekaip neišeina pagauti. Nebent tyčia prasipjovus pirštą stebi, kaip tas mažas padarėlis iškiša savo leteną, o kartais bando ištrūkti, tačiau užkalu suskilusius kūno langus tvarsčio ar pleistro lentelėm.

Arbatinukas seniai įstrigęs mano kaukolės tuštumoj. Šiek tiek antikvarinis. Kartą liečiau jį pirštais, kai buvau prasiskėlęs galvą į kaimynų geležinę tvorą. Užkišau už kaukolės keletą pirštų ir jaučiau, kaip kažkas nudegina, mačiau, kaip akimirksniu ant piršto išauga mažas pūslės debesėlis, kuris vieną dieną ima ir nulyja. Tąkart žiurkėnas vos neištrūko iš manęs. Kol vežė į ligoninę, visą kelią buvau apsimuturiavęs rankšluosčiu, atrodžiau kaip brahmanas, pagamintas namų sąlygomis. Paskui stebėjau rankšluostį, įkaitusį, prisisiurbusį verdančio skysčio. Supratau, kad ir jų, kiekvieno viduje gyvenančių padarų, kailis šeriasi, kitaip nebūtų tokios gausybės raudonų kraujo šerelių.

Kai karštas dvasios tirpalas pradeda tekėti pro šnerves, pragraužia ausų būgnelius nuplikydamas visą aplinkui egzistuojantį garsą, leidžiu dienas kurčioje erdvėje. Su savim susikalbu ženklais. Dažniausiai stoviu prieš veidrodį ir vaipausi kaip koks išsigimėlis arba tiesiog mažas vaikas, kuris nežino, kur dėt savo mažos energijos. Kalbuosi dangaus ženklais, niekad neegzistavusiais simboliais, mėginu save apgauti, kad pats savo vaipymąsi suprantu. Ir išvis įtikiu, kad tai daug tikriau už girdimą kalbą, daug nuoširdžiau už kūdikių pelėdiškus ūkavimus, už rūko prisilietimą prie upės. Ir imu jausti, kad tas, kas gyvena mano viduje, tas, kuris bėgioja kiekvieną dieną mano kūno mažaisiais koridoriais, mane irgi supranta. Pridėjęs pirštą ten, kur žmonės dažniausiai ieško pulso, jaučiu, kaip jis prikiša savo mažą snukutį lyg norėdamas pasakyti, kad aš dar gyvas tik jo dėka.

Bet gyventi visą gyvenimą tik su vienu nepažintu padaru viduje yra neįdomu. Todėl daug kas mėgina jų atsikratyti, tikėdami, kad jų vietą užims kažkas kitas, tikėdamiesi, kad apsigyvens koks nors tigras ar liūtas. Kiti turi mažiau ambicijų save pačius įtikinti, tad pasirenka galvoti apie viduje gyvenantį balandį, kurio snapo bilsnojimas per veną yra ne kas kita kaip trupinių lesiojimas. Kiekvieną kartą pridėjęs pirštą jausi ne maniškį žiurkėną, mėginantį prikišti snukutį, o paukščio snapą, kuris barbena visais kūno vamzdžiais. Kai viduje gyvena paukštis, klausa tampa panaši į kaimyno pensininko, girdinčio mano klaviatūros traškesį, jaučiančio per orlaides kylantį tabako kvapą, bijančio savęs veidrodyje ir niekad nemokančio už šildymą, nes kūrena amžinąją ugnį *saliono* viduryje, supylęs sukapotų kėdžių šipulius į seną sovietinį *viedrą*.

Kai kurie, supratę, kad ne taip lengva atsikratyti paties savęs iš savęs paties, mėgina savo kūno žvėris išparduoti gabalais, nukapoti jiems letenas, sparnus, atlikti lobotomiją smeigiant adatos virbalą tiesiai į galvą. Už tai dar sumoka. Viskas vyksta legalioje rinkoje, neva vidiniuose kambariuose lakstantiems gyviams atauga galūnės.

Aišku tai, kad ne visų gyvūnų galūnės yra tinkamos. Vieni yra per daug paliegę, nešvarūs, susivėlę, sergantys. Tokie tik zuja po visą vidujybę ir nieko nedaro. Kartais net subėga į akis ir jose išsproginėja kaip kokios naujametinės petardos. Rodos, į akies centrą reikėtų įtaisyt tiktai keletą senų darbams skirtų rakandų ir būtų visai gražiai besiskleidžiantis raudonis, primenantis sovietinį žvilgsnį.

Tinkamas galūnes naudoja įvairioms operacijoms. Jei vienas žmogus netenka didelės dalies savo vidinio gyvūno, reikia jam prisiūti kitą. Bet būtina tos pačios rūšies. Jei prisiūsi vėžlio kiautą žmogui, kuris neteko dramblio straublio, – mirs.

Keista turėti kažką savyje ir žinoti, kad kažkas gali imti ir sukergti savo vidinius gyvius. Įdomu, ar egzistuoja tokių padarų cirkas, kuris būtų įsikūręs vieno žmogaus palapinėje. Striptizą šokančios beždžionės, visokiausi neūžaugos, darantys prisitraukimus ant barzdotų moterų rankų, pelės, jodinėjančios liūtais...

Jaučiu, kaip užverda arbatinukas. Žiurkėnas suka ratus mano smegenų pusrutuliais. Vis dar stoviu ant galvos, tik šįkart prieš save pasistatęs veidrodį ir gyvenantis nebylioje kasdienybės tuštumoje. Pats esu tuštuma, sukanti pilnatvės variklį. Braižau ant aprasojusio veidrodžio ženklus, kurie nieko nereiškia. Braižau kraujo kalbą, o mano kūno odinėj palapinėj sėdi šamanas ir rūko pypkę, įtikinėdamas mane, kad tame padarėlyje gyvena mano siela.

ERNESTAS NOREIKA

Atėjęs iš kito laiko

Vieną vakarą, pasirausęs sodo namelyje suverstų popierių krūvoje, išsitraukiau seną apiplyšusį žurnalistinį bloknotą ir įnikau vartyti. Sudomino Atgimimo laikais ir pirmaisiais nepriklausomybės metais užrašyti susitikimų su partizanais, ryšininkais, tremtiniais įspūdžiai, pokalbių nuotrupos ir... Netikėtai užkliuvau už 1918 metų savanorio Romualdo Valentukevičiaus pasakojimo apie mūšius Didžiojo karo apkasuose, lietuvių kovas už savo valstybę, pirmuosius nepriklausomybės žingsnius. Sakyti „netikėtai“ netinka, nes to žmogaus nuo pirmo susitikimo nebuvau užmiršęs. Tokio iki ašarų Tėvynę mylinčio patrioto užmiršti neįmanoma. Romualdas per šventas Kalėdas grįžo iš vokiečių nelaisvės ir, pajutęs Lietuvai gresiantį pavojų, net nespėjęs pasisveikinti su tėvais, išlėkė pas savanorius. Skaitydamas pasikalbėjimo nuotrupas, sumaniau parašyti naują tekstą apie savanorį ir jo laikus, nes man pasirodė, kad 1990 metais „Merkio krašte“ išspausdinta apybraiža jau paseno.

•

Lietuva, ką tik iškovojusi nepriklausomybę, 1990 metų lapkritį pirmą kartą po penkiasdešimties metų pertraukos oficialiai ruošėsi švęsti savo kariuomenės dieną. Aš, kaip Varėnos rajono laikraščio „Merkio kraštas“ korespondentas, važiavau į Kabelius pakalbinti 1918 metų Lietuvos savanorio Romualdo Valentukevičiaus, einančio 103 metus. Net nustebau, sužinojęs, kad šimtametis išvykęs į Gardiną pas savo jaunesnę seserį. Greitai atpūškavo traukinys iš Gudijos, ir mes susėdom Grigo gryčioj. Netoliese esančiame sovietinės kariuomenės poligone kaleno kulkosvaidžiai, automatai, bumbsėjo sviediniai... „Nesokrušimaja i legendarnaja“ taip demonstravo savo galią, o gal repetavo jai kažkieno numatytą vaidmenį būsimuose įvykiuose. Iki Sausio 13-osios buvo likę mažiau kaip du mėnesiai.

Prieš mane sėdėjo žmogus, atėjęs iš kito laiko. Tokių žmonių, menančių knygnešių laikus, balanos gadynę, tarnavusių caro kariuomenėje, liejusių kraują Didžiojo karo frontuose, jau nebuvo. Atrodė, tik atsiminimų knygos, istorijos vadovėliai gali papasakoti apie tuos tolimus laikus. Bet štai šimtametis, išniręs iš XIX amžiaus ūkų, sėdi ir prisimena tos mūsų barzdotos istorijos puslapius.

R. Valentukevičius gimė 1888 metų vasario 7 dieną Daržinėlių kaime, Kabelių apylinkėse. Prieš kelerius metus Amerikoje buvo išrasta elektros lemputė, o netrukus Paryžiuje į 300 metrų aukštį iškilo Eifelio bokštas. Bet Lietuva – ne Paryžius ir ne Amerika. Šiame Dievo užmirštame kampelyje kryžiavosi trijų carinės imperijos gubernijų – Vilniaus, Gardino ir Suvalkų – ribos. Žmonės juokaudavo, kad garsiausiai gieda Kabelių gaidžiai, nes girdėti net trijose gubernijose. Bet šviesesnio gyvenimo žmonės nematė, nesitikėjo ir nelaukė. Dūminėse pirkiose po šiaudiniais apsamanojusiais stogais šeimininkės pasišviesdavo balana, o vyrai pypkes įsižiebdavo skiltuvu. Pirmos žibalinės lempos pasirodė prieš pat Didįjį karą. Tačiau tik retas žmogus galėjo jas įpirkti, be to, stigo žibalo. Vakarais Romualdo tėvų gryčioje, kaip ir kitose kaimo pirkiose, spragsėjo balana, ir dūmai graužė akis. O ir Lietuvos vardas po kelių pralaimėtų sukilimų jau buvo ištrintas iš žemėlapių. Etnografines Didžiajai Lietuvos Kunigaikštystei priklausiusias žemes maskoliai pervadino Šiaurės vakarų kraštu. Uždraudė ir persekiojo mūsų raštą ir kalbą. Ir, jau rodėsi, žandaro batas tuoj sutryps seniausią pasaulio kalbą. O tauta, nutrūkus svarbiausiai jos gyvasties gijai, amžiams, kaip broliai jotvingiai ir prūsai, nugrims į nežinią. Ir neliks pasaulyje valstybės, apgynusios Europą nuo mongolų antplūdžių, kelis šimtmečius vertusios drebėti Maskvą.

Bendraudamas su šimtamečiu, atrodo, ir pats panyri į tą seniai dingusį laiką. O jo traukiama dar niekada negirdėta kažkurio knygnešio sukurta daina: „Toli tu mano, baltoji gulbele, gal nežinai kelelio į vargšo namelį, o gal tau gaila baltųjų sparnelių, kad nelankai mano namelių...“ – dar giliau gramzdina į senovę. Jis vis dainuoja tokiu liūdnu drebančiu balsu, kol skruostais ima riedėti ašaros. Tada nutyla, susimąsto. Ta iš knygnešių gadynės atėjusi daina, ta baltoji gulbelė, baltu sparnu švelniai perbraukia veidą. Ir rodosi, kad pats vaikščioji paslaptingais knygnešių keliukais, o vakarais pirkioje, žibant balanai, iš uždraustos knygos slebizuoji lietuviškus žodžius. Viskas, atrodo, taip tikra, kad net išgirsti tyliai dūzgiantį senelės ratelį.

Paslaptingi, nesuprantami dangaus reiškiniai prieš Didįjį karą žmonėms kėlė siaubą, pranašavo nelaimes. Vienas sakėsi naktį ant dangaus matęs rykštę, kitas – ugninį kardą, trečias... O kai iš rytų dideliu greičiu atskrido žvaigždė su ilga ilga uodega, siaubas sukaustė visus. Bet ir tai dar buvo ne viskas. Vieną gražią dieną danguje ėmė merktis saulė. Ir tik mažas jos kraštelis skleidė purpurinę šviesą, kuri raudonai nudažė aplinkinius miškus. O kai sužibo žvaigždės, ėmė žviegti kiaulės, baubti gyvuliai, visi puolė ant kelių ir maldavo Panelę Švenčiausiąją užtarimo mirties valandą. Gal iš tikrųjų dangus tais ženklais įspėjo žmones apie artėjantį didžiulį karą.

R. Valentukevičius iš uždraustos knygos pramoko skaityti, o vėliau ir rašyti. Ir dabar rodo prieš keletą dienų užrašytas savo mintis: „Būtinai reikia sudaryti pasienio policiją, pastatyti postus, nes mes jau patiriam didelių nuostolių. Žmonės, norintys dirbti pasienio policijoj, turi parašyti pasižadėjimą, kad teisingai tarnaus Tėvynei Lietuvai.“ Beje, pasibaigus nepriklausomybės kovoms, savanoris ir atėjo į pasienio policiją. Ir tas dvidešimties metų nepriklausomos Lietuvos laikotarpis yra pats geriausias, pats gražiausias jo ilgame gyvenime.

Taigi Lietuva savanoriui kaip buvo visą gyvenimą didžiausia šventenybė, taip ir liko. Žmogus, liejęs kraują nepriklausomybės kovose, o paskui 1945 metais ištremtas ir kankintas Sibiro lageriuose, vėl pasiryžęs jai tarnauti. Šimtametis nesensta, nes myli savo Tėvynę, savo krašto žmones, gyvena jų rūpesčiais, jų bėdomis... To ryžto, to patriotizmo jam niekada nestigo. Kai 1918 metais, pasibaigus Didžiajam karui, vokiečiai caro kariuomenės „plenikui“ R. Valentukevičiui išdavė popierius, tai pėsčias per dvi savaites iš Karaliaučiaus parlėkė namo. Eidamas vis prisimindavo bažnytkaimio varpų aidus ir gimtinės krūmų lakštingalas. Per pačias Kalėdas po ilgų septynerių rekrūto, karo ir nelaisvės metų pravėrė gimtojo namo duris. Tačiau svečiavosi labai trumpai. Mat sužinojęs, kad lenkai nori jį prievarta paimti į savo kariuomenę, pasakė: „Ne, lenkams aš netarnausiu“, apsiavė naujom klumpėm ir išėjo į Merkinę, kur būrėsi pirmieji Lietuvos savanoriai. Ir kelerius metus kariavo su bolševikais, bermontininkais, lenkais.

Baigiu rašyti pastraipą ir atmintin pasibeldžia poeto Jono Graičiūno posmelis:

Tu nerasi niekur,
Niekad nerasi,
Ką tau savanoriai
Parnešė basi.

Šitas eilutes įsidėmėjau skaitydamas du generolo Stasio Raštikio atsiminimų tomus. Į generolo raštus įpintas ne vieno eilėraščio fragmentas, bet ilgiausiai galvoje išliko J. Graičiūno posmelis. Ir dabar, žiūrėdamas į Vytį, kabantį ant sienos, kelis kartus garsiai padeklamuoju aštuonioliktųjų metų savanorių dvasia spinduliuojančias eilutes ir vėl ant popieriaus rikiuoju anų tolimų nepriklausomybės kovų epizodus.

Savanoris gerai prisimena nepriklausomybės kovų mūšius, mini vietoves, datas, vadų pavardes: Martynas Mastauskas (pulko), Juozas Budrevičius (kuopos), Juozas Lukša (būrio)... Bolševikus R. Valentukevičiui teko vyti iš Žiūrų, Kašėtų, Utiekos, Salovartės kaimų. Ypač didelis mūšis su raudonaisiais užvirė Kalkūnuose, prie Daugpilio. Po šios pergalės į savanorių rankas pateko daug rusų ginklų, amunicijos.

Pasibaigus kovoms su bolševikais, Lietuvą dar įnirtingiau puolė lenkai. Su lenkų kariuomene R. Valentukevičiui teko kovoti prie Seinų, Ščučyno, Druskininkų, Perlojos... O kai generolo Želigowskio divizijos, užgrobusios Vilnių, veržėsi gilyn į Lietuvą, savanoriai vėl stojo į žūtbūtinę kovą. Lenkai, įkvėpti pirmųjų pergalių, žygiavo ir šaukė: „Na Kowno! Na Kowno!“ Bet jų žygis pasibaigė ant Širvintos tilto. Mūsų kareiviai surengė pasalą, atidengė kryžminę kulkosvaidžių ir šautuvų ugnį, ir lenkai, patyrę didelių nuostolių, buvo priversti trauktis. Sutriuškinę Želigowskio kariuomenę prie Širvintų ir Giedraičių, savanoriai pakilo į žygį Vilniun. Deja, mūsų sostinė taip ir liko neišvaduota, bet tai jau ne savanorių, o Tautų Sąjungos kaltė. Tai ji privertė nutraukti mūšius, pažymėjo neutralią zoną, vėliau ji tapo siena. Lietuva šitos sienos niekada nepripažino… Savanoris, lyg jausdamas kaltę dėl Vilniaus krašto okupacijos, sunkiai atsidūsta ir užtraukia nepriklausomybės kovų dainą:

Ant grėblio remiasi mergaitė,
po kojom kvepia pradalgiai,
ir daina nuovargį pakeičia,
kai žengia broliai lietuviai.

O nepriklausomybės kovas R. Valentukevičius baigė Klaipėdoje 1923 metais. Mažosios Lietuvos sukilėliams talkinti pasiryžę savanoriai rinkosi Kiemeliuose prie Kaišiadorių. Pirmosiomis 1923 metų dienomis savanoris su savo ginklo draugais ir išvyko vaduoti Klaipėdos. Važiavo traukiniu per Latviją iki Palangos. Tada garvežiai buvo varomi malkomis, tai kuro nestigo: sustodavo miške, prisipjaudavo sausuolių ir dūmė toliau.

Lietuvos Vyriausybė, pasimokiusi iš Vilniaus praradimo bylos, tylomis laimino Klaipėdos vaduotojus. Klaipėdą ir visą tą kraštą pagal tarptautines sutartis tada valdė prancūzai. Sukilėliai, susijungę su savanoriais, puolė nekviestus svečius. Prancūzai, pajutę lietuvių ginklo jėgą, iškėlė baltą vėliavą, sulipo į laivus ir išplaukė. O Klaipėdos vaduotojai Vasario 16-osios proga surengė karinį paradą, ir miestas po septynių šimtų metų vėl buvo sugrąžintas Lietuvai.

Klausausi vaizdingo savanorio pasakojimo ir, rodos, matau tuos klumpėtus artojus, savo krūtinėm atrėmusius bolševikų, lenkų, bermontininkų armijas ir dvidešimčiai metų iškovojusius Lietuvai laisvę ir nepriklausomybę. Tie dvidešimt nepriklausomybės metų ir įkvėpė mums ryžto bei stiprybės po pusės amžiaus vėl atkurti nepriklausomą, demokratinę valstybę.

•

Romualdas Valentukevičius mirė 1995 metų rugpjūčio 25 dieną Varėnos globos namuose eidamas šimtas aštuntuosius metus. Paskutinis Lietuvos savanoris iškilmingai palaidotas Kabelių kapinėse. Gimtoji Dzūkijos žemė priglaudė ištikimą Tėvynės sūnų.

JONAS STALIULIONIS

Iliustracija: Šarūnas Joneikis. M. 2011

Jonukas ieško mamos

Televizoriaus ekranas, jame – televizijos studija, pilna žiūrovų. Ant kėdžių sėdi trys moterys – NATALIJA, MARINA, BOŽENA, šalia jų – JONUKAS ir VEDĖJAS.

VEDĖJAS. Štai ir prabėgo dar viena savaitė, per kurią Jonukas pabuvojo su visomis trimis mūsų laidos dalyvėmis, kurių viena jau po dviejų savaičių taps naująja Jonuko mama. O kaipgi kiekvienai iš jų sekėsi, sužinosime netrukus.

Žiūrovai ploja.

VEDĖJAS. Jonuk, ar tau čia smagu?

JONUKAS *(prisimerkęs nuo ryškių šviesų)*. Smagu.

VEDĖJAS. O kaipgi kitaip!

Žiūrovai ploja.

VEDĖJAS. Natalija, kaip tau praėjo su Jonuku praleistos dienos?

NATALIJA. Visai neblogai, daug laiko būdavome kartu.

Žiūrovai ploja.

VEDĖJAS. O ką, jeigu ne motiniška paslaptis, veikdavote?

NATALIJA. Kartu žiūrėdavome televizorių.

Žiūrovai ploja.

VEDĖJAS *(tebeplojant žiūrovams)*. Būtumėte puiki mama! O ką Jonukas veikdavo, kol jūs lankydavotės mūsų rėmėjų sveikatingumo ir grožio centruose?

NATALIJA. Jį palikdavau namie, o kad neliūdėtų – įjungdavau televizorių.

VEDĖJAS. Kaip manote, ar Jonukui toks laiko leidimo būdas patiko?

NATALIJA. Negaliu pasakyti. *(Po pauzės)* Bet man masažai tai patiko.

Žiūrovai juokiasi ir ploja.

VEDĖJAS. Kreipiuosi į Jonuką – ar tau patiko mamos Natalijos sugalvotas būdas, padėjęs tau nenuobodžiauti?

NATALIJA. Mane mama Natalija užrakino...

VEDĖJAS. Užrakino? Natalija, ar tai tiesa?

NATALIJA. Na taip, nes kol būdavau masažuose, Jonukas nenorėjo būti namie vienas ir žiūrėti vaikiškų filmukų, todėl ir užrakinau jį kambaryje. Juk žinote, kokie tie vaikai, patys nežino, kas jiems geriausia...

VEDĖJAS. Jonuk, ar tai tiesa, kad nenorėjai pasilikti vienas?

JONUKAS. Bet man skaudėjo galvą nuo tų filmukų, norėjau į lauką...

NATALIJA. Skaudėjo galvą? O kiek man nuo tavęs ją skaudėjo, kai naktimis vis pabusdavai nuo kažkokių košmarų?

Žiūrovai ploja, NATALIJA ima ašaroti.

VEDĖJAS. Jonuk, pažiūrėk, ką padarei – per tave mama Natalija pradėjo verkti, nors taip tavimi rūpinosi ir mylėjo. Prieik ir atsiprašyk.

JONUKAS prieina prie NATALIJOS ir ją apkabina. Žiūrovai ploja.

VEDĖJAS. Marina, o kaipgi prabėgo jūsų su Jonuku dienos?

MARINA. Iš tikrųjų mes su Jonuku puikiai praleidome laiką.

Žiūrovai ploja.

VEDĖJAS. Kiek žinau, esate labai užsiėmęs žmogus?

MARINA. Taip, esu vadybininkė.

VEDĖJAS. O ką gi Jonukas veikdavo, kol jūs sunkiai dirbdavote?

MARINA. Jonuką prižiūrėdavo auklė.

VEDĖJAS. Puiki išeitis!

Žiūrovai ploja.

VEDĖJAS. Marina, o kaip su Jonuku leisdavote laiką laisvu nuo darbo metu, kaip ilsėdavotės?

MARINA. Su draugėmis eidavome į klubus. *(Po pauzės)* Ai, o Jonukas tai su aukle būdavo.

Žiūrovai ploja.

VEDĖJAS. Jonuk, ar patiko būti su mama Marina?

JONUKAS. Bet aš buvau ne su ja, o su aukle...

MARINA *(pakyla nuo kėdės)*. Bet auklę nusamdžiau tai aš!

Žiūrovai ploja.

VEDĖJAS. Božena, kaip praėjo jūsų dienos?

BOŽENA. Kadangi esu meniškos sielos, tai Jonukui deklamavau savo parašytus vaikiškus eilėraščius.

Žiūrovai ploja.

VEDĖJAS. O gal galėtumėte kokį ir padeklamuoti?

BOŽENA. Net nežinau...

Žiūrovai ploja.

BOŽENA. Šviečia saulytė lauke, ošia medeliai šile. Mū mū mū, sako karvytė, na, o avis – be be be.

Žiūrovai ploja.

VEDĖJAS. Nuostabu! Ir tai sukūrėte pati?

BOŽENA. Taip, tai mano kūryba.

Žiūrovai ploja.

VEDĖJAS. Ne paslaptis, kad tikri menininkai negali kurti nevartodami svaigalų ir nerūkydami... Kaip į jūsų alkoholio vartojimą ir rūkymą reagavo Jonukas?

BOŽENA. Aš jam tiesiog pasakiau – palauk, kol tau sueis aštuoniolika, o tada galėsi gerti ir rūkyti kiek norėsi.

Žiūrovai ploja.

VEDĖJAS. Puikus auklėjimas! Jonuk, tai ar, sulaukęs aštuoniolikos, rūkysi ir gersi?

JONUKAS. Taip.

VEDĖJAS. Ar galėtum tai prižadėti visų televizijos žiūrovų akivaizdoje?

JONUKAS. Prižadu.

Žiūrovai ploja.

VEDĖJAS. Tik jūs, gerbiami televizijos žiūrovai, galite nulemti, kuri – Natalija, Marina ar Božena – taps Jonuko mama ir jau po dviejų savaičių jį vadins savo sūnumi. Siųskite trumpąsias žinutes arba skambinkite numeriais, kuriuos matote ekrano apačioje...

TOMAS DIRGĖLA

GINTAUTAS LESEVIČIUS

šešios tabletės

ir aš blitzkrieg'u – belgas
irklinėju į kitą gatvės pusę
šopintis
į kaimynkų kvartalą fakintis
žodžiu gyvenu saulę turiu
dangų šešios tabletės ir – turiu jį
vietinis esu su pilietybe gerbiamas
turistų beniliukso gerbėjų
ir skaitinėju tabloidą briugės rotušės aikštėj
koja ant kojos supinėju
ramus
šešios tabletės ir statinėjuos polderį
pardavinėju šilutės šilalės
pardavinėju rusnės purvą ir
visą minijos kaimo balą parduosiu
ir liudoviko rėzos karvaičius
ir senųjų rumšiškių memorialą urmu
tik imkit – šešios tabletės

žalgiris – cask

negyvos legendos atgyja
apsidengia eilėraščių triufeliais
gandonų petačiokais
ir prisikala prie kaktos šitas tezes:
kad baalas taško balas
kad atėjo galas liepto ir praėjo
nepasisveikinęs – nepažino kad kvailas
bazaaras kurast
kad long-lasting krūtinės ląsta
atverta ir ląstelės byra kur-kam-reikia
kad skelbia atėjus pabaigą
o kaina kaip pradžioj ta pati
kad aukciono plaktukas taukši tuk tuk tuk
kad tapati ji sau tik sau
ir dar sau su sauja sėklų sajai sėt kaziui
turiu mominy kad klausia
labas ar reikalingas grabas?
abba's gimme some more of mamma mias
kad ryja valą klizminis pravalas
kad jas pravalo
ir skamba halėj audrotas uraa!
centriniam armijos skull'ui

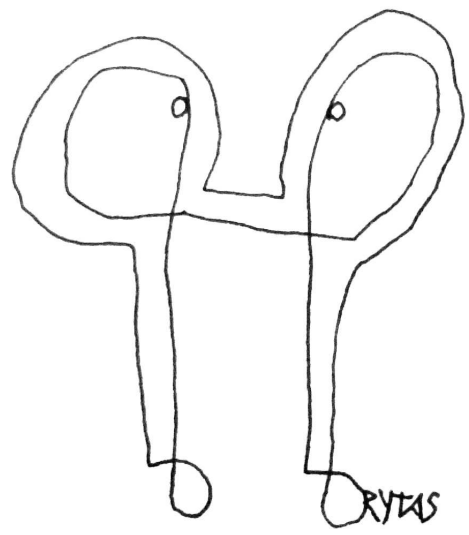

Ryto Jurgelio piešinys

Redaktorius: Žydrūnas Drungilas (zydrunas.d@gmail.com).
Paveldas: Juozas Šorys.
„Šiaurės kampas": Marius Plečkaitis.
Kalbos redaktorė: Audrė Kubiliūtė.
Maketas: Zita Remeikienė.
Direktorė: Lina Černiauskaitė.
Finansininkė: Danuta Churtasenko.
Savaitraštis išeina penktadieniais.
Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.

Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas".
ISSN 1392-7760. 3 spaudos lankai.
Indeksas 0109. Tiražas 1146 egz.
Redakcijos adresas: Mėsinių g. 4, 01133 Vilnius. Telefonas: 261 37 70.
Elektroninis paštas: satenai@takas.lt.
www.satenai.lt; www.culture.lt/satenai.

Spausdino UAB Ukmergės spaustuvė.
Vasario 16-osios g. 31, 20131 Ukmergė.

„Šiaurės Atėnus" remia: Kultūros rėmimo fondas; Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas.

Redakcijos ir autorių nuomonės nebūtinai sutampa.

VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas" sąskaita AB banke „Swedbank" (kodas 73000) LT36 7300 0100 0000 7071.

9 771392 776019